

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

3 • 2015

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohrdieck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Redaktionen 83

Højskoler i Sønderjylland de første hundrede år . 84
Højskoletanken og det nationale spørgsmål var fra starten flettet sammen. Etnolog Mette Eriksen Havsteen-Mikkelsen, Marstal Søfartsmuseum, fortæller om de sønderjyske højskolars første år frem til midten af det tyvende århundrede.

Højskolen i Sønderjylland efter Anden Verdenskrig 93

Højskolerne i Sønderjylland har oplevet nogle radikale forandringer siden Anden Verdenskrig. Højskolelærer Hans-Tyge B.T.T. Haarløv, Rønshoved Højskole, tegner et rids af de sønderjyske højskolars historie siden krigen.

Kvindehøjskolen i Visby - en saga blot 104

Fra 1978 til 1993 var Kvindehøjskolen et levende omdrejningspunkt for kvinder, der ville frigøre sig for de mandsdominerede normer om og forventninger til kvinder. Forfatter Ingrid Mejer Jensen fortæller om højskolen og bygningerne.

Forsknings-Højskolens historie 110

I årene 1975-1987 forsøgte man med at kombinere forskning og højskoleundervisning. Tidligere lærer på skolen, Frede Mortensen, fortæller om eksperimentet, og de erfaringer man kan drage af det.

Her rejses en skole ... - de sønderjyske højskolars bygningshistorie fra 1844 til i dag . . . 118

Højskolernes bygninger er udtryk for kompromiser, der skulle forene økonomiske og praktiske forhold. Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen har set på de sønderjyske højskolebygninger.

Bognyt 122

Det sker - i Museum Sønderjylland 124

Bagsiden om forsiden 128

Løgumkloster Højskole gik konkurs i 2014, og lukkede som den syvende af de sønderjyske højskoler. Elsemarie Dam-Jensen trækker trådene op i en udvikling, som har været hård ved de danske højskoler.

Forsidebilledet: Ottekanten, den nyeste og foreløbig sidste tilbygning til Løgumkloster Højskole.

Foto: Elsemarie Dam-Jensen

De sønderjyske højskoler

DEN STARTEDE I SØNDERJYLLAND - højskolebevægelsen - med etableringen af Rødding Højskole i 1844 og en kort pause under Treårskrigen. Først i årene efter Genforeningen og i tiden efter 1960 kom der for alvor skub i højskolebevægelsen. Efter Anden Verdenskrig blev paletten udvidet med Jaruplund Højskole lige syd for Flensborg. Tiden har ikke altid været lige let for de sønderjyske højskoler. Der var flere mindre højskoler i slutningen af 1800-tallet, som måtte lukke efter en kort årrække og inden for de sidste 25 år er syv sønderjyske højskoler lukket. Tilbage er i dag syv højskoler.

Højskolebevægelsen er på en gang velbeskrevet og nyt land. Redaktionen vil gerne præsentere læserne for de lange linjer i højskolebevægelsens historie i Sønderjylland og et par af de mindre højskoler, der ikke har haft den samme offentlige bevågenhed som Rødding Højskole.

Fem forfattere, alle med indgående kendskab til de pågældende emner, har indvilget i at kaste lys over højskolerne og deres historie. Redaktionen vil gerne takke forfatterne for med ildhu og engagement at lægge pen til bladet.

*God læselyst
redaktionen*

Foto: Kvindemuseets arkiv, ca. 1980.

Højskoler i Sønderjylland de første hundrede år

Af Mette Eriksen Havsteen-Mikkelsen

Højskoletanken og det nationale spørgsmål var fra starten flettet sammen oprindeligt med gården og landbohusholdet som idealbillede. Etnolog Mette Eriksen Havsteen-Mikkelsen, Marstal Søfartsmuseum, fortæller om de sønderjyske højskolars første år frem til midten af det tyvende århundrede.

HØJSKOLETANKEN BLEV allerførst virkeliggjort i Sønderjylland med oprettelse af Rødding Højskole i 1844, og grænselandet har siden haft stor betydning, ikke mindst i det gamle land: Under de nationale spændinger i Sønderjylland eller Slesvig, der førte til Treårskrigen i 1848-50, siden da Sønderjylland kom under preussisk styre efter nederlaget i 1864, og endelig efter Genforeningen i 1920, hvor Sønderjylland skulle 'tilbageerobres'. Samtidig betød højskolerens tilstedeværelse meget for landbokulturen i landsdelen. Højskolerne blev opbygget i gårdbrugets billede -

og blev drevet sådan indtil midten af 1900-tallet.

Højskoler i den første tid - Flors højskole i Rødding

Fra første færd var det en udfordring at ophjælpe den stadig mere undertrykte bondebefolkning i Slesvig, hvor det officielle sprog var tysk. I Mjolden foreslog den unge grundtvigsk inspirerede præst, L.C. Hagen i 1841, at man oprettede en bondehøjskole i erkendelse af, at de dansktalende bønder manglede viden og dannelse til at begå sig i politiske forsamlinger. Initiativet strandede imidlertid på manglende økonomisk opbakning fra gårdmændene og modstand fra Christian Flor.

I Haderslev Østeramt arbejdede dansksindede kræfter med bonden Laurids Skau i spidsen mere politisk i frygten for at slesvig-holstenerne, overvejende det tyskorienterede borgerskab, skulle rive sig løs fra Dan-

Rødding Højskole i Heinrich Nutzorns streg fra 1863. Karakteristisk for selvforståelsen blandt den senere tids højskolefolk er forstander Hans Lunds beskrivelse i 1944 af sin højskole, der "under beskedne kår i en bondegårds lave længer, i en afsides landsby, inde på den jyske højderyg" trodsede umulige forhold under fremmedherredømmet og blev "en åndelig højborg" for folkeligt og nationalt arbejde blandt danske bønder.

T. 15. 1863 af H. Nutzorn

Foto fra Vartov-arkivet, nu Det kongelige Biblioteks billedsamling.

Forstander Cornelius Appels pigehold på Rødding Højskole i udlændighetstiden i 1876.

mark. Fra 1843 blev kræfterne samlet i Den slesvigske Forening, og det lykkedes den grundtvigsk inspirerede litteraturprofessor Christian Flor i Kiel at få sagen nuanceret til fordel for en mere basal vækkelse og uddannelse til demokratisk deltagelse for områdets mænd, hvad enten han var "borger eller bonde, ringe eller fornem".

Tanken vandt efterhånden tilslutning i national-liberale kredse, hvor man gik ind for Danmark til Ejderen, og at Slesvig skulle bevare sin tilknytning til kongeriget. På det store folkemøde på Skamlingsbanken 4. juli 1844 talte selveste N.F.S. Grundtvig, der ellers sjældent var ude i landet, om den betydning en folkehøjskole i Rødding kunne få for Sønderjylland, ja for det ganske land: "... som Kam-

pen er stor, vil Seiers-Krandsen være uvisnelig, som Modersmaalet er udødeligt, hvor Folke-Aanden seirer".

Rødding Højskole åbnede med teologen Johan Wegner som forstander og en snes karle som elever kort efter den 7. november 1844 i bygninger til herredsfogedgården Vamdrupgård.

I den første tid prøvede man sig frem med fagene. Flor, der var skolens forstander 1845-46 og fik elevtallet fordoblet, talte for, at højskolen skulle være almindeligdannende med humanistiske fag som historie og litteratur (historisk-poetisk), så eleverne gennem foredrag og diskussion kunne blive engagerede samfundsborgere. Samtidig betonedede han naturvidenskabelige fag, herunder nyttige landbrugsfaglige emner som land-

Luftfotografi af Rødding Højskole 1940. Højskolen udviklede sig ved knopskydning. Den indrettedes i 1844 i en gammel herredsfogedgård, hvor hovedbygningen siden blev kaldt Flors hus. Elevfløjen overfor blev opført i 1845 og østlængen med foredragssal og kirkesal blev bygget i 1863. I forbindelse med højskolens genåbning i 1920 forhøjedes elevbygningen med et par etager og her indrettedes for-

standerbolig, opholdsstue og spisesal med køkken og bryggerstilbygningen Kavalersfløjen ud mod avlsgårdens bygninger, stalde og marker i vest. Gymnastiksalen indrettedes i den gamle kørelade også i 1920 og i forlængelse heraf senere gymnastik- og foredragssal. Mod øst ses frimenighedskirken fra 1909.

måling og jordbundslære. I starten blev det forventet, at karlene deltog i praktisk landbrugsdrift, hvilket der blev protesteret imod, men den todelte (historisk-poetiske og naturvidenskabelige) højskolelinje blev fulgt helt op til 1980'erne. I modsætning til det etablerede skolevæsen var der hverken tale om optagelsesbetingelser eller eksaminer på højskolen. Det skulle være en 'skole for livet'. Højskolen i Rødding blev lukket i 1848 og genåbnede i 1850 efter Treårskrigen under en ny forstander, Sofus Høgsbro, der i lyset af Junigrundloven i 1849 desuden havde et øget fokus på demokratisk medborgerskab.

Form og indhold var der løbende forskellige meninger om, således mellem forstander Høgsbro og Jens Lassen Knudsen, der var lærer på stedet og gerne så, at Rødding Højskole blev som hos Christen Kold på Ryslinge Mark på Fyn, hvor livsstilen var mere jævn og højskoledagligdagen præget af samtale, fællesliv og kristendom. Samtidig var der forventning om mere landvæsenorienteret undervisning fra storbønderne i Haderslev Østeramt.

Rødding Højskole havde i øvrigt med sin økonomiske støtte fra national-liberale kredse i hovedstaden længe en særstatus i forhold til de højskoler, der fra midten af 1800-tallet pibede frem i det ganske land, i starten støtte af Bondevennerne og siden navnlig af Venstre.

Efter det danske krigsnederlag i 1864 rykkede Ludvig Schrøder, der var blevet forstander i 1862, over Kongeåen og fortsatte året efter Rødding Højskoles virksomhed i Askov -i Flors ånd. Cornelius Appel blev i Rødding og holdt højskole for piger i årene 1865-85 og for karle et enkelt år i 1869, men det blev stadig mere umuligt at drive højskole. Det endte med, at frimenigheden overtog bygningerne i 1889, som dermed 'overvintrede'. Frimenighedskirken blev bygget i 1909.

Dansk demokratisk kultur var under pres syd for Kongeåen. Højskoleinitiativer måtte standse brat, således Brøns (opr. 1868) og Vonsbæk højskoler (opr. 1869), der begge lukkede efter et år, mens Højskolen på Sandbjerg Slot (opr. 1869) først blev lukket af preusserne i 1874. Aagaard Land-

brugsskole i Oversø (opr. 1863) måtte lukke i 1889, men genopstod i Jaruplund i 1950 i samme dansksindede område ved Flensborg på initiativ af danske højskolefolk og ved hjælp af Dansk Skoleforening med Jørgen Jessen og siden med Niels Bøgh Andersen som forstander

Et eksempel på, at det var op ad bakke under tysk tid, er Elise Lindbergs skolevirksomhed. Hun kom fra grundtvigske kredse i København og rejste til Sønderjylland, hvor hun i 1870'erne blev huslærerinde hos en møllerfamilie i Råhede og en tid også holdt aftenskole. I 1878 lejede hun lokaler i Ottersbøl Mølle, hvor hun under højskolelignende forhold forberedte de unge piger til dansk lærergerning i Sønderjylland (vandrelære-re) ved bl.a. at undervise dem i tysk.

Undervisningen blev fra 1880 videreført i Visby, indtil hun i 1884 blev udvist af de tyske myndigheder. Hun fortsatte imidlertid sin skolevirksomhed for en mindre flok unge piger i Søgård ved Kolding indtil 1888.

Der var opmærksomhed blandt højskolefolk i det gamle land omkring den vanskelige situation syd for grænsen. Unge sønderjyder fik mulighed for at komme på højskole i Danmark, støttet af Sønderjysk Skoleforening (opr. 1892), og faktisk lykkedes det 2.411 unge sønderjyder at komme på højskoleophold i tidsrummet 1894-1913. De mest besøgte højskoler var Vallekilde, Vinding, Askov og Odder. Desuden blev adskillige unge sendt på navnlig de efterskoler, der opstod på nordsiden af Kongeåen. Trods fortynkningsbestrebelse

Alsingerstuen bygget på initiativ af Anna Hald Terkelsen i 1930 i bindingsværk bl.a. fra Egen præstegård. Her havde eleverne fra Danebod Højskole mulighed for at opleve folkekunst og alsisk hjemstavnskultur.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

og hetz lykkedes det sønderjyderne at holde liv i dansk kultur og foreningsliv, bl.a. ved at oprette forsamlingshuse (fra 1892) og frimenigheder (fra 1898).

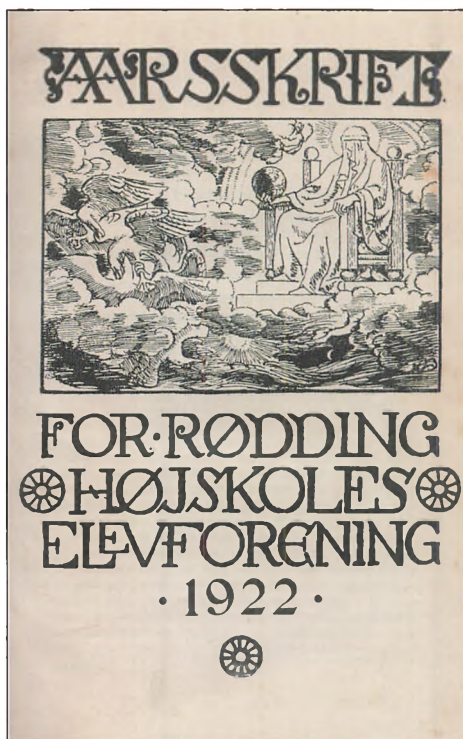
I tyske kredse overtog man højskoleformen men ikke Flors ånd. Således blev Pige højskolen i Tinglev oprettet i 1905, men blev lukket i 1945. I Mohrkirch-Osterholz i Angel var der tysk højskole i årene 1907-1931 og på Nordborg Slot i årene 1909-1920. Den sidste genåbnede i 1922 som dansk efterskole.

Højskoler efter Genforeningen - Rødding Højskole i Lunds tid

Op mod Genforeningen spirede højskoleinitiativer frem i grænselandet syd for Kongeåen. Rødding Højskole genåbnede i 1920, nu med Erik og

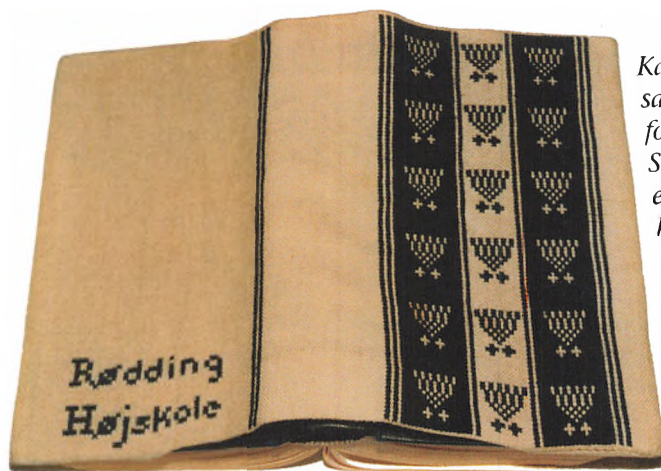
Elin Appel som forstanderpar. Sønderjylland var forarmet, og en ihærdig dansk kulturfremmende indsats var påtrængende, ligesom der samtidigt var alvorlige bestræbelser på at holde dansk jord på danske hænder. Højskolerne blev derfor Landeværnets vigtige medspillere over for den tyske kreditanstalt Vogelgesang (opr.1926). Landboudom, også nordfra, var således velkomne som højskoleelever - og helst som kommende gårdejere på egnen. Hverken før eller siden var elevernes rekrutteringsmiljø så entydigt fra landbosamfundet. Elevtallet lå midt i 1930'erne på omkring 100 på Rødding Højskole, og ca. 90% af eleverne kom fra gårdmandsmiljø. Landsgennemsnittet var da omkring 60%.

Højskolerne var i høj grad præget af den til enhver tid siddende forstander, der selv ejede sin skole. Hans Lund og Ellen Margrethe kom til

Joakim Skovgaard tegnede 'Nordens Grænsevagt mod syd' til forsiden af elevforeningens årsskrift, foranlediget af Rødding Højskoles første forstander efter Genforeningen Erik Appel. Gudfader holder sin hånd over sit udvalgte folk, mens tyske ørne flygter ud af mørke skyer. N.F.S. Grundtvigs vers fra sangen 'Fædreland! Ved den bølgende strand' (1848) ledsagede vignetten: Højt over Sol paa sin Konningestol, / omend Skyerne brast, / sidder kærlig og fast / han, som vogtede Danmark så længe!

Originaltegningen hang i forstander Lunds tid centralt i højskolens fælles opholdsrum, Røde Stue.

Kaffeborde og højskole-sangbog, der efter Genforeningen afløste Den blå Sangbog, var selvfølgelig elementer langt udenfor højskolens mure. Her er det 13. udgave indbundet i et korstingsbroderi fra Højskolernes Håndarbejde.

Rødding i 1926. Han var af bondeæt fra Vardeegnen, uddannet historiker, elev fra Askov Højskole og med en utvetydig historisk fornemmelse for Sønderjylland.

Det lå Hans Lund på sinde, at højskolen skulle være almindennende, altså hverken en vækkelsesskole uden jordforbindelse eller en landbrugsfaglig højskole uden ånd. I sin åbningstale for karleholdet først i november 1926 sagde han, at eleverne skulle videregives "en orientering i livet, føres ind i historien og poesiens verden og høre evigheden synge". Eleverne skulle rustes til at virke i det omgivende samfund - i kirke, skole og forsamlingshus, i andelsslagteri og mejeri - på god dansk demokratisk vis. Og i hans timer dannede især Statistisk Årbog udgangspunkt for samtale og debat. I øvrigt skulle elevflokkene gerne gennem foredrag, sang og undervisning fornemme historisk kontinuitet og se sig selv som et led i kæden af rod-fæstede bønder. For Lund var bondegering og bondesind nemlig selve livsbetingelsen for et folk.

Så vidt muligt blev højskolens felt udvidet til også at omfatte egnsbesøg

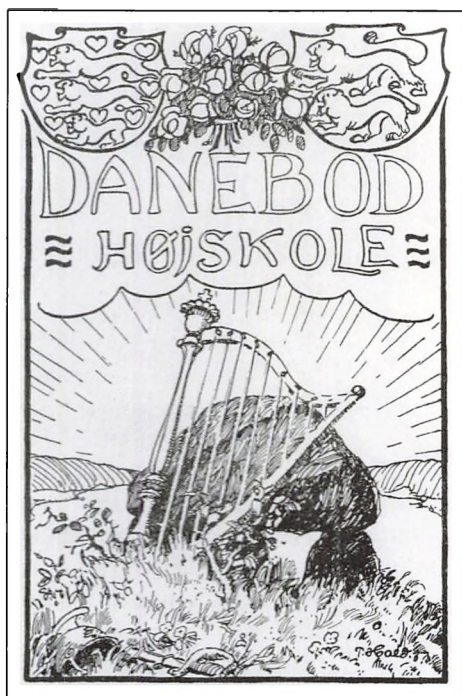
og ture for eleverne ud i landskabet, hvor fortællinger om nationale kampe blev holdt af forstanderen på åstederne - på Dannevirke og Dybbøl, på Skamlingsbanken og på Folkehjem i Aabenraa. Og eleverne fejrede Afstemningsdagen på Askov Højskole og Grundlovsdagen i Skibelund Krat.

Højskolen i Rødding var dannet i gårdbrugets billede og var således både et hjem, en skole og en landbrugsbedrift med kvæg og markafgrøder, køkken og frugthave. Højskolen var som en selvforsynende enhed, åndeligt og materielt. Det var forstanderens ejendom, han satte dagsordenen, ansatte lærere og aflønnede selv. Indtægterne fra højskolen og landbruget var forstanderens frem til i 1952, hvor Rødding Højskole med forstanderskiftet blev en selvejende institution. Højskolen var patriarkalsk i sin opbygning, som en grundtvigsk præstegård, men oplevedes helst som ligeværdig med forstander og højskolemor, der gik foran i det daglige arbejde som husbond og madmor for elever, lærere og folkehold. Dags- og årsrytme fra skiftedag til skiftedag var som gårdbrugets med et karlehold fra

Forsiden af Danebod Højskoles elevskrift, hvor Peder Hald, Anna Hald Terkelsens bror, i 1923 tegnede denne allegori af Danebod Højskoles fremtidsmål. Hjelmen og sværdet var lagt, og nu gjaldt det historien og poesien magt afbildet ved oldtidshøjen og harpen. I venstre hjørne de tre danske løver og hjerter fra rigsvåbenet og i højre hjørne de to slesvigske løver til erindring og i accept af grænsedragningen i 1920.

november og vinteren over, når markarbejdet lå stille, og et pighold om sommeren.

De 26 år Lund var forstander fik enorm betydning for Rødding Højskole. Ikke mindst på grund af den målrettede mødevirksomhed på højskolen med elevmøder, konemøder, månedsmøder, sommermøder etc. Folk flokkedes i stort tal til foredrag og fællessang, gymnastikopvisninger, optrin og folkedans, og med lagkager i læssevis og kaffe fra kolossale transportspande. Hans Lund udvidede desuden højskolens horisont og fremmede elevrekrutteringen gennem sin foredragsvirksomhed. I de år fra 1933, hvor nazisme og antiparlamentariske bevægelser hærgede, og danskheden stod på spil, var Lund således af sted op mod hundrede gange årligt for at styrke det folkelige fællesskab. Samtidig virkede højskolen som samlingssted for et vidtforgrenet netværk af ligesindede foreningers mødevirksomhed, som f.eks. Det unge Grænseværn, Danske Samfund, Dansk Skoleforening, Grænseforeningen, Venstres Ungdom, Historisk Samfund, delingsførere og gymnastikforeninger, landboforeninger og husholdningsforeninger etc.

Danebod højskole i Terkelsens tid
Allerede inden Genforeningen i 1920 var et højskoleinitiativ godt i gang på Als, idet syv gårdmænd erhvervede gården Øvelgønne. Med lærerkræfter fra Vallekilde startede de aftenskole for unge mennesker. Kort efter starten blev den dansk-amerikanske præst Thorvald Knudsen fra Danebod Højskole i Minnesota forstander, hvorefter højskolen overtog det passende navn Danebod. Kort tid efter i 1923 overtog Frede Terkelsen forstanderposten. Hans hustru Anna Hald Terkelsen, der var virksom inden for bl.a. Højskolernes Håndarbejde, underviste pigerne på sommerskolen i boliglære, broderi og vævning, hvilket fik elevtallet til at vokse markant -ganske parallelt med satsningen på navnlig Rødding Højskole. Karlene på vinterhøjskolen fik

landbrugsundervisning og en tid også håndværksfag ved siden af de almindelige højskolefag. Således understøttede Danebod Højskole også landbosamfundets velkendte kønsrollemønstre.

I øvrigt var det Anna Hald Terkelsen, der i 1930 tog initiativ til at bygge et bindingsværkshus, Alsingerstuen, i Danebods have, der blev indrettet med almuekunst, tekstiler og husgeråd fra alsiske bondehjem. Alsingerstuen blev et af de mest markante materielle udtryk fra tiden for højskolebevægelsens idealisering af dansk bondekultur og for national hjemstavnsfølelse.

Indre Missions højskole i Hoptrup
Samtidig med de grundtvigske højskoleinitiativer oprettede KFUM og K en højskole i Hoptrup ved Haderslev, og pastor Hans Kildeby, der var kendt i Indre Missions højborg i Haslev, blev forstander. Elevflokket blev navnlig rekrutteret fra indre missionske miljøer i Sønderjylland. En efterskole under ledelse af P.H. Lauritzen blev snart efter etableret i forbindelse med højskolen. Lauritzen blev siden højskolens forstander. Meget skulle indhentes af basal viden efter årene under fremmedherredømmet.

Aage Møllers højskole i Rønshoved
Som den sidste af Genforeningstidens større højskoler så Rønshoved Højskole dagens lys i 1921 - ligeledes indrettet i en solid sønderjysk gård, med forstanderbolig i stuehuset. Højskolen var præget af Aage Møllers tanker om at få Danmark til Ejderen, trods afstemning og grænsedragning i 1920, for ved Flensborg Fjord "har den danske folkeånd talt så stærkt og

rigt som få andre steder i vort land, og endnu er folkeånden ingen steder mere levende end her". Aage Møller tog højskolens oprindelige historisk-poetiske program alvorligt ved at fortælle ud fra den nordiske mytologi om menneskelivets grundvilkår til alle tider. Modpolen var i hans øjne "humanisterne" på andre højskoler, som var optaget af at sætte tidens problemer under debat i åben samtale. På Rønshoved sammensmeltede det nationale og det kristelige som i Christen Kolds tid. Aage Møller følte sig kaldet af Gud og så sin højskolegerning som en guddommelig åbenbaring. Frisindet og dyrkelsen af det dansk-nordiske image bevirkede imidlertid, at Aage Møller i 1930'erne blev beskyldt for nazistiske sympatier, ikke mindst i sin tro på grænsedragning efter Blut und Boden, som blev lanceret af seminarielærer Claus Eskildsen, frem for afstemning efter sindelag. Samtidig førte han en indædt kamp mod alt tysk, markeret med indmurede munkesten fra Dannevirke til understregning af, at skolen var "et åndeligt Dannevirke". Aage Møller blev afløst af Hans Haarder i 1941.

Folke Trier Hansens højskole i Abild

Inspireret af Aage Møllers mytologiske højskole oprettede en af hans elever, Folke Trier Hansen, i 1934 en såkaldt arbejdshøjskole, kaldet Landbohjemmet, i Abild Kro nord for Tønder. Elevtallet var meget lavt og svingende, af og til kombineret med børne- og efterskoleundervisning. Folke Trier Hansen var idealistisk, fortalte nordiske myter og holdt mange foredrag om den omstridte grænse

Joakim Skovgaards dansk-nationale afstemningsplakat fra 1920 med citat fra Henrik Pontoppidans poetiske digt om sønderjydernes kamp for at jord og hjemstavn måtte blive dansk igen: "Det lyder som et Eventyr / et Sagn fra gamle Dage: / en røvet Datter dybt begrædt, / er kommet frelst tilbage! Hil dig vor Moders Øjesten / i Nytids=Morgenrøde!". Maleren skænkede siden billedet til Danebod Højskole, hvor det har hængt i spisesalen indtil højskolens lukning i 2002.

Livsstilen var nok mere end jævn, og eleverne skulle tjene til et års ophold ved hårdt arbejde på nabogårdene eller i tørvemosen. Højskolen i Abild måtte lukke i 1952, da andre skoler og andre elever kunne opnå statsstøtte i stedet for at gå alternative veje som i Abild.

På de større sønderjyske højskoler, hvor elevtallet i mellemkrigstiden år efter år rundede hundrede, skete de første afgørende skred i forhold til form og indhold i forbindelse med stabiliseringen af grænseproblematikken efter Anden Verdenskrig og forandringer i landbosamfundets eksistensvilkår omkring 1960. Der blev efterhånden sat spørgsmål ved de hidtidige normer og et værdigrundlag med udsigtspunkt fra bondekulturen og den helhedsprægede landbolivsform. Med industrisamfundets specialisering og mekanisering, der bl.a. førte til afvandring fra landet til byerne, blev profilen på landsdelens højskoler også ændret og efterhånden tilpasset nye elevflokke og mærkesager i tiden. ■

Litteratur

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*. København 2003.
- Bengtsson, Allan og Lars N. Henningsen: *Vandrelærere. Rejsende i dansk kultur*. Flensborg 1996.
- Hansen, Folke Trier: *Min højskolevej*. Kolding 1982.
- Havsteen-Mikkelsen, Mette Eriksen: *Rødding Højskole i Hans Lunds tid - et kulturbillede. I: Årbog for dansk Skolehistorie. 1994, side 21-50.*
- Havsteen-Mikkelsen, Mette Eriksen: *Realkompetence til det virkelige liv. I: Två sidor av samma mynt*. Lund 2010, side 139-167.
- Lauritsen, P.H.: *Hoptrup Højskole i Sønderjylland 6. Januar 1920-45*. u.sted 1944.
- Nissen, Gunhild: *Udfordringer til højskolen. Danske folkehøjskoler 1844 til 1994*. u. sted 1994.
- Rasmussen, Gunner: *Bogen om Danebod Højskole*. Danebod Højskole 2001.

Højskolen i Sønderjylland efter Anden Verdenskrig

Af Hans-Tyge B.T.T. Haarløv

Højskolerne har undergået voldsomme forandringer med op- og nedture siden 1945. Der mangler endnu et større værk om højskolernes historie i perioden, men her forsøger højskolelærer Hans-Tyge B.T.T. Haarløv, Rønshoved Højskole, at tegne en skitse til de sønderjyske højskolars historie siden krigen.

I 1983 SKREV HØJSKOLEMANDEN Niels Højlund i indledningen til sin bog Højskolen, at det er slående, hvor lidt litteratur om højskoler, man kan finde på et almindeligt stort og veludstyret bibliotek. Grunden hertil er blandt andet, at højskolerne ikke kan skæres over én kam på samme måde, som man kan, når det drejer sig om for eksempel folkeskolen eller universiteter. Højskolerne er hver især vidt forskellige, og den enkelte højskole kan undergå store forandringer fra forstander til forstander. Her godt 30 år senere er situationen ikke markant anderledes med hensyn til højskolelitteratur.

Som Niels Højlund skriver, er det derfor vanskeligt at skrive generelt om højskolen. Jeg vil derfor tillade mig en lille indledning til at fortælle lidt om, hvorfor højskolen er så vigtig: Forskellen i dannelsesforståelsen mellem Danmark og Tyskland er et i mange henseender overset emne, som har sin største relevans for forholdene i Sønderjylland.

På grænsen.dk kan man læse en artikel om to unge tyske piger på højskole i Danmark. I dette tilfælde dre-

jer det sig om Den internationale Højskole i Helsingør, men det kunne lige så godt have været en højskole i det sønderjyske. Pigerne havde før deres højskoleophold forestillet sig, at kultur- og mentalitetsforskellen mellem Danmark og Tyskland umuligt kunne være særlig stor. De havde betragtet Danmark som et land i forlængelse af Tyskland i modsætning til for eksempel Norge, Sverige og Finland. Men de blev overraskede, navnlig over den nationale stolthed, som i deres øjne er anderledes markant i Danmark sammenlignet med Tyskland. Den ene elev, Amelie, forklarer: "Danskerne er virkelig stolte af deres land. I kan vise det. 'Vi er det lykkeligste folk på jorden, og dette er det bedste sted'. Det ville man aldrig sige i Tyskland".

Dette udsagn, som vi sagtens kan genkende i grænselandet, har selvfølgelig sin begrundelse, som har med Anden Verdenskrig og Nazitysklands barbari at gøre. Ofte forklares Hitlers adgang til magten med Versaillesfredens ydmygende bestemmelser, inflation og arbejdsløshed. Men det er ikke alle, der er enige i, at dette er de eneste forklaringer endsige de vigtigste. Flere har peget på det tyske dannelsesideal, som har adskilt sig markant fra det danske, som navnlig den danske højskolebevægelse var eksponent for.

Det tyske dannelsesideal kan karakteriseres som et elitært dannelsesideal, hvor det navnlig drejer sig om,

samfundets elite skal være dannet. Her har filosofen og statsmanden Wilhelm von Humboldt haft en afgørende betydning, idet han skabte 'det humboldtske universitet', som også danske universiteter har været præget af. Her skulle de studerende først beskæftige sig med filosofi, før man gik i gang med det egentlige fagstudium. Dertil kom en almen dannelse indenfor historie, kristendom, litteratur og musik.

De to store tysksprogede forfattere, Hermann Hesse og Stefan Zweig, havde hver på deres måde sat fingeren på det ømme punkt i 'Steppeulven' (1927) og i 'Die Welt von Gestern - Erinnerungen eines Europäers' (1942). I disse to værker indrømmer de, at de intellektuelle, som de selv regnede sig til, havde tilladt Hitler at komme til magten. Den dannede klasse af 'ånds-mennesker' havde været verdensfjern, hvilket den tyske kvinde, Gudrun Tempel, også påpeger i bogen: 'Deutschland - aber wo liegt es' fra 1962. Hun forsøger at finde svaret på, hvordan det kunne være, at pæne, dannede mennesker inklusiv hendes forældre kunne tillade Hitler at komme til magten, ja endda at stemme på ham. Det kunne de, fordi 'dannede' mennesker i Tyskland var 'apolitiske' og foretrak Hitler frem for bolsjevikkerne: Politik var en beskidt affære, som pæne mennesker skulle holde sig fra - også selvom de selv blev eller var en del af systemet. Stefan Zweig opdagede faren alt for sent og gjorde sig fantasier om en europæisk sammenslutning af intellektuelle. Gudrun Tempel afviste at skifte sin tyske identitet ud med en europæisk, en tanke, der ellers har præget tysk efterkrigstidspolitik.

Den danske dannelsesforståelse var og er anderledes. Her er det politiske, dvs. medborgerskabet, en selvfølgelig del af dannelsen. For højskolebevægelsens fader Niels Frederik Severin Grundtvig kunne demokrati/folkestyre kun lade sig gøre, hvis almuen blev dannet til 'et folk' med et demokratisk sindelag, for at bruge et moderne udtryk. Det vil sige, at flertallet også respekterer mindretallets ret, hvilket netop ikke var tilfældet i Tyskland, da Hitler kom til magten.

Det er nok kendt af mange, at Grundtvig gjorde sig tanker om, at Danmarks første højskole skulle grundlægges i Sorø. Sådan blev det ikke. Sønderjyderne kom ham i forkøbet med etableringen af Rødding Højskole i 1844. Men Grundtvig gjorde sig også tanker om en højskole i Sønderjyllands hovedby, Flensborg. Grundtvig afviste demokrati i Slesvig på grund af dets multikultur og flersprogethed - det kunne alt for nemt udarte sig til flertallets diktatur og undertrykkelse af mindretallet, som man havde set det under Den franske Revolution, og som vi i øvrigt ser det den dag i dag, senest med det såkaldte arabiske forår. Derfor skulle en multikulturel højskole sikre, at landsdelens embedsmænd havde den fornødne forståelse for områdets kulturelle og sproglige sammensætning, så embedsapparatet ikke kom til at virke undertrykkende.

En højskole, der kunne have rummet både den danske og tyske dannelsesforståelse og dermed bygget bro mellem dansk og tysk, var Tinglev Tyske Folkehøjskole (1905-1971). Det lykkedes ikke, men mon ikke man i dag kan sige, at det nok skulle være muligt for

arvtageren, Tinglev tyske efterskole?

Grundtvig betragtede højskolen som et slags folkeligt universitet og afviste at definere på forhånd, hvordan højskolen præcist skulle indrettes som institution. Men Sønderjylland havde et udækket behov, som den sønderjyske rigsdagsmand i Berlin, I.P. Junggreen (1827-82), forgæves havde foreslået løst ved etableringen af en sønderjysk højskoleforening med ordene: "Der er ikke levnet Slesvigs danske befolkning en eneste højere Undervisningsanstalt, hvor

undervisningen meddeles i modersmålet, og skal vi ikke synke ned til at være, hvad vore modstandere ønsker, vi var: en rå og uvidende hob, da er det nødvendigt, at vi selv søger at råde bod på dette savn".

Et selvstændigt dansk universitet blev det aldrig til, heller ikke i midten af 1960'erne, da tre nye universiteter skulle grundlægges rundt om i landet. Det blev hurtigt klart, at ét skulle lægges i Roskilde, et andet i Aalborg, mens kampen i nogen tid stod mellem Esbjerg-Ribe på den ene side

Liste nr. 1 - Liste over sønderjyske højskoler 1844 - i dag:

Askov Højskole (1865 - i dag)
 Brøns Højskole (1868 - 1870)
 Danebod Højskole (1920 - 2002)
 Forskningshøjskolen (1976 - 1987)
 Hoptrup Højskole (1920 - 2003/04)
 Højskolen Strand (1983 - 2001)
 Højskolen Østersøen (1993 - i dag)
 Idrætshøjskolen Sønderborg (1952 - i dag)
 Jaruplund Højskole (1950 - i dag)
 Kvindehøjskolen i Visby (1978 - 1994)
 Løgumkloster Højskole (Bibelhøjskolen) (1960 - 2014)
 Rødding Højskole (1844 - i dag)
 Rønshoved Højskole - Højskolen ved Flensborg Fjord (1921 - i dag)
 Sandbjerg Højskole (1869 - 1874)
 Skamlingsbanke Højskole (1903 - 1917)
 Tinglev Tyske Folkehøjskole (1905 - 1971)
 Musik og Teaterhøjskolen (tidl. Den Sønderjyske Højskole for musik og teater) (1984 - i dag)
 Uge Højskole (1977 - 1995)
 Vonsbæk Folkehøjskole - Landbohøjskole (1869 - ?)
 Aagaard Højskole (Landboskole) (1863 - 1889)

Liste nr. 2 - Liste over i alt 15 højskoler i Sønderjylland

1844 - i dag: Rødding Højskole
 1865 - i dag: Askov Højskole
 1905 - 1971: Tinglev Tyske Folkehøjskole
 1920 - 2003/04: Hoptrup Højskole
 1920 - 2002: Danebod Højskole
 1921 - i dag: Rønshoved Højskole - Højskolen ved Flensborg Fjord
 1950 - i dag: Jaruplund Højskole
 1952 - i dag: Idrætshøjskolen Sønderborg
 1960 - 2014: Løgumkloster Højskole - Bibelhøjskolen
 1976 - 1987: Forskningshøjskolen i Haderslev
 1977 - 1995: Uge Højskole
 1978 - 1994: Kvindehøjskolen i Visby
 1983 - 2001: Højskolen Strand
 1984 - i dag: Musik og Teaterhøjskolen i Toftlund
 1993 - i dag: Højskolen Østersøen

og på den anden side Haderslev. Esbjerg vandt kampen, men driftige folk fik måske som kompensation etableret 'Forskningshøjskolen' i Haderslev, som måtte lukke i 1987.

Men en filial af Rødding Højskole havde dog udviklet sig til at få en prestigøjs plads i det danske samfund: Askov Højskole var i efterkrigstiden fyrtårn for hele højskolebevægelsen, og alle andre højskoler stod som sådan i skyggen af Askov, men fik også glæde af den anerkendelse, som Askov gav til højskolebevægelsen. På højskolen umiddelbart nord for Kongeåen havde mange berømte højskolefolk deres gang, og mange elever fra Askov indtog og indtager stadig vigtige poster i samfundet. Askov Højskoles tilknytning til Sønderjylland er uomtvistelig, og højskolen medregnes derfor i omstående liste til de sønderjyske højskoler.

Til denne liste kunne man tilføje de to højskoler på Ærø (Ærø Folkehøjskole, 1978-2011 og Kunsthøjskolen på Ærø), siden øen historisk hører til Slesvig (indtil 1864). Man kunne måske også tilføje de tyske 'Heimvolkshochschulen' eller 'akademier' i Sydslesvig, men det overlades trygt til andre at beskæftige sig med.

Det vil sige, at der i efterkrigstiden kan opstilles den på forrige side viste kronologiske liste over i alt 15 højskoler i Sønderjylland.

Anden Verdenskrig

Højskolernes rolle under Anden Verdenskrig er et kapitel for sig, som ligger udenfor denne artikels tidsafgrænsning, men det bør dog siges, at højskolerne ikke alle spillede en lige glørværdig rolle, hvilket man for eksempel kan læse om i bogen om

Askovs højskoleforstander Arnfred. Indenfor højskoleverdenen var der et opgør om samarbejdspolitikken, modstandsbevægelsen og retsopgøret. Sejren over nazismen gjorde det klart for de fleste, og vel stort set alle højskoler, at man nu måtte besinde sig på demokrati, hvis man før havde været i tvivl om demokratiets lyksaligheder. Derfor opstod der også efterfølgende en debat om, hvad demokrati egentlig vil sige, en debat anført af Hal Koch (Hvad er demokrati?, 1945) og Alf Ross (Hvorfor demokrati, 1946). Det blev klart, at én af højskolernes centrale opgaver var at danne til demokrati - og ikke bare det formelle demokrati med dets rituelle politiske debatter og valg, men også det levende folkestyre med aktivt medborgerskab og foreningsliv.

Sydslesvigsagen

Ved afslutningen på Anden Verdenskrig var en stor del af den hjemmehørende tysksindede befolkning i Sydslesvig blevet trætte af det 'tyske'. En gang spurgte jeg en friser, hvorfor også frisernerne holdt fast i det tyske efter Første Verdenskrig med alle de tab, som krigen også havde påført den frisiske befolkning. Jeg fik svaret: "Ellers ville tabene ikke give mening". Derfor vendte man ikke Tyskland ryggen. To verdenskrige var dog mere end nok for mange indbyggere i Sydslesvig. Derfor vendte de sig efter 1945 mod det fredeligere Danmark og sluttede sig til det danske mindretal, som opnåede næsten 100.000 stemmer og flere borgmesterposter bl.a. i Flensborg. Håbet om genforening med Danmark levede og blev også næret af sønderjyske højskolefolk.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Jaruplund Højskole startede marts 1950 i tre træbarakker opført vinteren 1949. Her ses skolen, inden de oprindelige barakker blev afløst af nye bygninger 1958-

Skuffet måtte man i hvert fald foreløbigt opgive tanken, da den danske regering fastslog, at grænsen 'ligger fast' på trods af, at 800.000 danskere havde skrevet under på, at sydslesvigerne skulle have lov at få en afstemning om deres nationale tilhørsforhold. Til gengæld opstod en række private initiativer, bl.a. Ejderindsamlingen med professor Hansen Larsen og skibsreder A.P. Møller i spidsen, som ønskede at etablere danske skoler helt ned til Sønderjyllands og Danmarks gamle sydgrænse, Ejderens nordlige bredder.

Allerede i august 1945 opstod der blandt danske højskoler og landbrugsskoler et ønske om at støtte og bidrage til etableringen af en dansk højskole i Sydslesvig, en slags arvtagere til Aagaard Højskole, som passende kunne ligge i nærheden af det historiske sted Sankelmark. Dét forpurrede de tyske myndigheder, men det

lykkedes at få højskolen placeret i nærheden ved landsbyen Jaruplund. Det lykkedes forstander Jens Th. Arnfred fra Askov Højskole og Hans Lund fra Rødding Højskole at få den danske stat til "at bevilge drifts- og elevstøtte til skolen som et tilskud til støtte af dansk sprog og kultur i udlandet" (graenseforeningen.dk/leksikon). Hermed kunne man imødekomme det behov for at lære dansk sprog og kultur, som mange unge krigstrætte sydslesvigerne havde på den tid. Jaruplund Højskole blev indviet på Grundtvigs fødselsdag 8. september 1950 med tale af Askovs forstander Arnfred, der håbede, at den nye højskole ville udvikle det stilfærdige kulturarbejde i 'frihed og gensidig fordragelighed'.

Det danske mindretal i Sydslesvig oplevede altså en gevaldig tilslutning fra dem, der i disse år foretog et nationalt sindelagsskifte, som dog ikke

var varigt for alles vedkommende. Én, der mente det seriøst, kunne man læse om i Flensborg Avis i 1998. Det var Rolf Lehfeldt, der som 'Speck-Däne' blev elev 1948-49 på Danebod Højskole, fordi han forbandt Tyskland med "pest, bylder og krig", mens Danmark var præget af "Grundtvig, demokrati og lys". Det blev begyndelsen på et liv som dansksindet. Rolf Lehfeldt fik interesse for Kaj Munk under en tur til Vedersø i 1951, som han foretog sammen med Niels Bøgh Andersen. Siden oversatte faderen til den kendte skuespiller Kirsten Lehfeldt mange af Kaj Munks værker til tysk.

Det var samme Niels Bøgh Andersen, i øvrigt elev fra Askov, der blev forstander for Jaruplund Højskole 1954-72, og som sammen med sin kone gjorde Jaruplund Højskole til et kendt samlingssted for dansksindede

Lærer og forfatter Niels Bøgh Andersen (1908-1991) blev forstander for Jaruplund Højskole i 1954 efter Jørgen Holm Jessen. Han var et aktivt medlem af det danske mindretal i Sydslesvig og bestred gennem årene en lang række bestyrelsesposter inden for mindretallet.

sydslesvigere, bl.a. med Rolf Lehfeldt som højskolelærer. Men etableringen af Jaruplund Højskole betød ikke, at Sydslesvig nu kunne passe sig selv. På trods af de politiske partiers afvisning af en grænseændring, så var (og er) Sydslesvig for mange højskolefolk i tiden efter stadig en opgave: Den danske befolkning skal vide og må ikke glemme, at der syd for den nuværende grænse bor mange tusinder, som forstår sig som danske sydslesvigere. Navnlig for Rønshoved Højskole med den smukke udsigt til Sydslesvig på modsatte side af Flensborg Fjord har landet mellem fjorden og Ejderen aldrig været glemt. Det kom på morsom vis også til udtryk i Æ Rummelpot i 1971, hvor redaktionen havde bemærket, at Sydslesvig stod forstander Hans Haarders hjerte nær, hvilket ofte bliver bekræftet, når tidligere elever besøger højskolen.

Mange højskoler havde således en national opgave, hvad der stemte meget godt overens med Grundtvigs tanker om det folkelige (at man skal være lig / ligne det folk, man er en del af). Det stod også klart, da det lykkedes med bidrag bl.a. fra Fonden til Fædrelandets Vel at indvie Idrætshøjskolen i Sønderborg i 1952. Højskolen fik doneret en byggegrund med udsigt til Dybbøl Banke og heller ikke langt fra den skydebane, hvor der

tyske besættelsesmagt få år forinden havde likvideret fem danske modstandsmænd.

Højskolen under forandring

I 1950'erne og 60'erne var Danmark under voldsom forandring fra et landbosamfund til et bysamfund. Det var en forandring, som højskolerne tilpassede sig over hele landet. Højskoleeleverne kom i stigende grad fra byerne, hvormed højskolernes hidtidige økonomiske, kulturelle og politiske bagland i nogen grad blev skubbet til side. Tidligere havde det navnlig været højskole-venstre, som havde båret en stor del af højskolebevægelsen, nu bredte højskolerne sig ud på den politiske palet, navnlig i retning af venstrefløj. Det var også førhen unge med typisk syv års skolegang, der havde søgt højskolerne. Nu blev det mere og mere almindeligt, at eleverne havde 12 års skolegang bag sig, hvilket også stillede andre krav til undervisningen på højskolerne.

Antallet af højskoler og højskoleelever steg markant i perioden 1950-1980 fra omkring 60 højskoler med ca. 6.000 elever i 1950 til ca. 100 med ca. 10.000 elever i 1980.

Hans Haarder (1905-1990) var formand for Rønshoved Højskole 1941-1979. Efter krigen var han voldsomt engageret i den sydslesvigske sag og sad i Sydslesvigsk Udvalg af 5. maj 1945. De nye tider i kølvandet på ungdomsoprøret kom også til Rønshoved Højskole, hvor Haarder afviste at tage imod narkomaner. Det fik følgende kommentar med på vejen af Æ Rummelpot i 1971.

I Sønderjylland blev antallet af højskoler fordoblet, idet der på 25 år blev etableret syv højskoler i perioden fra 1960 til 1985: Løgumkloster Højskole - Bibelhøjskolen (1960), Forskningshøjskolen (1976), Uge Højskole (1977), Kvindehøjskolen i Visby (1978), Højskolen Strand (1983) og Musik og Teaterhøjskolen i Toftlund (1984).

Fællesmarkedet eller Nordek?

Højskolebevægelsen har altid været engageret i samtidsspørgsmål. Det gælder også spørgsmålet om, hvorvidt Danmark skulle tilslutte sig Fællesmarkedet eller være med til at etablere et nordisk samarbejde, Nordek. Sønderjyske højskoler tog også del i debatten.

Dét kom der følgende anekdotiske historie ud af, som kunne læses i Æ Rummelpot '71 under overskriften Markedsproblemer og p-piller: "Formand Bent Brier, Idrættshøjskolen i

Sønderborg, er ivrig fællesmarkedsmodstander og benyttede valgkampen til at advare imod tilslutning til Rom-unionen. På et vælgermøde i Augustenborg sluttede han et indlæg med følgende bemærkning:

“Lad mig sige, som mødrene har sagt før p-pillens tid: Er du i tvivl, min pige, så lad være!”

Hertil bemærkede den konservative kandidat, fru Agnete Christensen fra Sønderborg, slagfærdigt: “Jeg ved ikke, om man sagde sådan før p-pillen, men jeg ved, at piger altid må løbe en risiko, hvis de vil have noget ud af tilværelsen ...”.

Ungdomsoprøret og rødstrømpebevægelsen

En del af forandringens vinde var også opgøret med autoriteterne og institutionerne. Der var næppe nogen højskoler, der gik ram forbi ungdomsoprøret i 1968. Asbjørn J. Fanø fortæller i sin bog *Menneskelivet* - en

opdagelsesrejse om sin tid på Rønshoved Højskole, både som elev og siden som højskolelærer under forstander Hans Haarder: “Hans Haarders temmelig patriarkalske ledelsesform rummede på den ene side mange kvaliteter i form af gode fælles aktiviteter og evnen til at skabe en livlig og festlig atmosfære. I en tid, hvor løsslupenheden og holdningsløsheden var på vej til at gøre højskolelivet overfladisk og kedsommeligt mange steder, holdt han fanen højt med sin engagerede og holdningsprægede undervisning. På den anden side kom Haarders ledelsesform gradvis i konflikt med tidens oprør mod autoriteter, dog uden at det såkaldte ungdomsoprør brød ud i lys lue”.

Ungdomsoprøret i 1968 fik lange eftervirkninger, navnlig i 1970'erne. Til ungdomsoprøret hørte også kvindebevægelsen eller rødstrømpebevægelsen, som også satte sit spor i det sønderjyske, idet der i 1978 blev grundlagt en kvindehøjskole i den lille vestslesvigske stationsby, Visby. I det første kursusprogram blev der tilbudt ‘arbejdsgrupper’ indenfor emner som kvindehistorie, kvinder og vold, lesbisk politik og meget andet. En af medstifterne var den alsiske forfatter, Vibeke Vasbo, som også var en

Forstander på Rødding Højskole Hans Lund (1890-1969) var en af mellem- og efterkrigstidens mest markante sønderjyske forstandere. Sammen med forstander J.Th. Arnfred og forstander Johannes Dons Christensen var han med til at oprette Jaruplund Højskole. Maleri på Folkehjem malet af Viggo Kragh-Hansen.

Foto: Helge Krempin.

Foto: Hans-Tyge B.T.T. Haarlov.

Hoptrup Højskole åbnede i 1920 på et missionsk grundlag i Hoptrup gamle kro. I 2003 lukkede skolen, der siden 2005 har dannet rammerne for Hoptrup Efterskole.

af initiativtagerne til den berømte Femløjre.

Den 6. marts 2011, på behørig afstand i tid og sted, kunne Stig Olesen i Jyllands-Posten fortælle følgende historie fra Visby: "I begyndelsen af 1980'erne vakte det en vis opsigt i medierne, da kursisterne på Kvindehøjskolen i Visby nord for Tønder insisterede på at få deres fyringsolie leveret af en kvindelig tankvognschauffør. Olieselskabet beklagede meget, men en sådan havde man altså ikke. Højskolen stod fast: Som verden så ud i øjeblikket med undertrykkelse og diskriminering af kvindekønnet, ønskede man under ingen omstændigheder at modtage fyringsolie eller andre fornødenheder, som blev tilvejet bragt af mænd. En kvindelig oliechauffør blev efter lang tids søgen opsporet på et depot et sted i Vendssyssel, og hun måtte så med jævne mellemrum tage turen ned til Søn-

derjylland med olie til sine 40 frysede medsøstre. På det tidspunkt var vi en del mænd, der fantaserede om i nattens mulm og mørke at bryde ind på Kvindehøjskolen, slå tre af toiletbrætterne op og så ellers bare skynde os at forsvinde. Men det blev selvfølgelig ikke til noget".

Kvindehøjskolen i Visby var uden tvivl et vigtigt samlingssted for kvinder, der ønskede et fristed til at diskutere særlige kvinderelevante emner. Kvindehøjskolen havde i sin levetid mellem 5.000 og 7.000 elever, før den i 1994 måtte lukke på grund af manglende tilslutning.

Nye tider: Murens fald og højskolelukninger

Da muren faldt i Berlin, markerede det også et skifte i forholdet til Tyskland. De dansk-tyske spændinger i grænselandet, som der naturligvis havde været som følge af fremmed

Sønderborg Idræts-højskole blev oprettet i 1952 med støtte fra 'Fonden til Fædrelandets Vel', som havde samlet penge ind efter krigen, så der bl.a. blev råd til en større idrætshal, der fik navnet 'Frihedshallen'.

Her er der en gang i 1960'erne liv på de store grønne arealer, der omgiver skolen.

herredømmet og de to verdenskrige, tog af efter murens fald. Med åbningen mod øst blev det naturligt, at højskolerne vendte sig mod øst og fik elever fra de tidligere østbloklande, der havde behov for at lære om folkestyre og demokratisk levevis.

I Aabenraa åbnede Højskolen Østersøen i 1993 med det formål at bygge bro mellem dansk og tysk. Men højskolerne gik en svær tid i møde. I 1996 blev en støtteordning afskaffet, der siden 1973 havde gjort det muligt for blandt andet arbejdsløse at få betalt eller få støtte til et højskoleophold.

Knap ti år senere kunne man i 2004 læse, at antallet af højskoler i Danmark var gået fra 108 til 82 i løbet af de forgangne ti år! Over 25 højskoler var lukket. Sønderjylland blev også ramt af højskolelukninger i perioden 1994-2004: Kvindehøjskolen i 1994, Uge Højskole i 1995. Desværre fortsatte højskolelukningerne i den efterfølgende tid. I Sønderjylland lukkede Højskolen Strand i 2001, Danebod Højskole i 2002 og Hoptrup Højskole i 2004. Rødding Højskole kæmpede

for sin overlevelse og var tæt på at lukke. Det ville have været en katastrofe, om verdens første højskole lukkede - symbolet på Danmarks måske største bidrag til verdenskulturen - i hvert fald inde for dannelses- og uddannelsesområdet. Heldigvis blev højskolen reddet i sidste øjeblik.

De sønderjyske højskoler i dag

Så sent som sidste år lukkede endnu en sønderjysk højskole. Det var Løgumkloster Højskole, som måtte dreje nøglen om. De mange lukninger viser dels, hvor afhængige højskolerne er af konjunkturerne (navnlig tilskudsregler og elevtilslutning), dels hvor vigtigt det er, at et forstanderskifte på en højskole forløber roligt og stabilt. Der er taget initiativ til at genrejse Løgumkloster Højskole, og man har opnået tilsagn om betydelig støtte, men om det lykkes, må fremtiden vise.

I dag findes der fem højskoler i Sønderjylland: Rødding Højskole, Rønshoved Højskole, Idræts højskolen Sønderborg, Musik og Teaterhøjskolen

Toftlund, Højskolen Østersøen; én højskole i Sydslesvig: Jaruplund Højskole. Askov Højskole nord for Kongeåen har forladt sin almene grundtvigske linje og er blevet målrettet det journalistiske område. I dag er Rønshoved Højskole én af de tre højskoler i Danmark, der markerer sig mest i samfundsdebatten, blandt andet med den såkaldte Rønshovedgruppe, som består af forfattere, forskere, præster og højskolefolk. De har samlet sig i Rønshovedgruppen for at udbrede diskussionen om den almene dannelses vilkår og nødvendighed. Blandt andet har gruppen peget på det timely i at forene dansk og tysk dannelses. Med andre ord lever diskussionen stadig i højskoleverdenen og bestemt også i Sønderjylland, om hvad det vil sige at holde højskole.

Afsluttende opfordring

Jeg håber, at artiklen kan tjene som en introduktion til de sønderjyske højskolars historie efter 1945, så flere

forhåbentligt får appetit på at beskæftige sig mere med de enkelte højskolars historie, så det en dag vil være muligt for sønderjyske historikere at udgive et mere fyldestgørende og detaljeret værk om de sønderjyske højskoler. Dét kunne være et godt mål at arbejde hen imod. ■

Litteratur

- Dam, Poul: *Arnfred*. København 1982.
 Davidsen, Hans Chr.: Han begyndte som 'Speck-Däne'. I: *Flensborg Avis* 18. april 1998.
 Fanø, Asbjørn J.: *Menneskelivet - en opdagelsesrejse*. u.sted 2014.
 Henningsen, Hans: *Knud Hansen*. Frederiksberg 2007.
 Højlund, Niels: *Højskolen: fortid - nutid - fremtid*. København 1983.
 Haarder, Bertel: *Op mod strømmen - med højskolen i ryggen*. København 2012.
 Kjølby, Rikke m.fl. (red.): *Fra Ploven. Portrætter af tidligere elever på Rødding Højskole*. Rødding 2014.

Rønshoved Højskole anno 2015. På billedet ses 'Den Røde fløj'.

Foto: Hans-Tyge B.T.T. Haarlov.

Kvindehøjskolen i Visby

- en saga blot

Af Ingrid Mejer Jensen

Fra 1978 til 1993 var Kvindehøjskolen et levende omdrejningspunkt for kvinder, der ville frigøre sig for de mandsdominerede normer for og forventninger til kvinder. Ingrid Mejer Jensen fortæller her om højskolen og bygningerne, der i dag danner rammen for 'Kvinderkurser'.

GOOGLER MAN I DAG begrebet 'kvindehøjskole', møder man allerede i fjerde hit en henvisning til Kvindekurser. Her kan man læse: "Bygningerne er identiske med den tidligere Kvindehøjskolen, der var en højskole for kvinder (1978-1994) med et særligt og unikt læringsmiljø præget af liv, leg, humor og socialt samvær".

Hm, hm, der holdes kurser for kvinder i den gamle kvindehøjskoles bygninger i Visby. Hvem skulle nu have troet det?

Men det er en kendsgerning, at en lille gruppe kvinder i 2009 åbnede dørene til den gamle kvindehøjskole i Visby. Fem dage i forbindelse med

påskeferien har man hvert år siden kunnet være på kursus og opleve eller genopleve Kvindehøjskolen: "Kurserne vil være fem forrygende festlige dage, hvor du kan lære nyt, være kvinde på egne præmisser - og blot nyde det, der er".

Kvinderkurser, som melder udsolgt med 75 deltagere hvert år, bygger på værdier, der også lå til grund for Kvindehøjskolen, men det handler i dag om at nyde - ikke så meget om at kæmpe. Og det var i kampens ånd, at Kvindehøjskolen i Visby begyndte sit virke.

Kvinder, bryd ikke sammen, bryd ud!

Kvindehøjskolen var en del af den danske højskolevirkelighed i årene 1978 til 1993. I alle årene havde den til huse i den gamle kro i Visby, ti km nord for Tønder, lige ved trinbrættet. Det var således nemt for kvinder fra hele landet at komme dertil med tog. Men trods det følte mange, at højskolen lå alt for langt væk fra de store byer, hvorfra både elever og undervisere især blev rekrutteret.

I den gamle kro var der plads til 24 kvinder. De byggede og delte sovesalen på første sal over stalden, og de delte fælles tøj. Ikke mindst delte de følelsen af at være del af en vældig bevægelse, der gik gennem Danmark og hele den vestlige verden fra 60'erne og frem: Den ny kvindebevægelse: Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse.

Kvinderne - og sådan kaldte de sig

FAKTA

Kvindehøjskolen eksisterede i 1978-1993.

Antal ansatte: Kollektivt ledet af skiftende grupper på 6-10 personer. Fra slutningen af 80'erne; 4 ansatte, hvoraf en fungerende forstander. Sommerkurser samt jul: 4-5 samtidige 1-2 ugers kurser med i alt ca. 40-60 kursister.

Vinterkurser: 1-6 måneders kurser, med i alt ca. 30-40 kursister.

Foto: Eva Riemann, 1979.

'Kvindekamp er kamp og kærlighed'. Det første rum, der blev istandsat, var loftet over stalden i den gamle kro. Her blev bygget sovesal og rummet blev også brugt til undervisning.

ikke pigerne eller damerne, som man plejede at sige, for det var vigtigt at markere, at de var voksne mennesker. Deres oprør rettede sig især mod den hæmmende pigeopdragelse, som de var et produkt af, og mod deres mødres livsvilkår, som de ikke ønskede at videreføre. De var del af et oprør mod undertrykkelsen i det mandsdominerede samfund generelt og for kvindbefrigørelse, et begreb, som de først lige var begyndt at opdage betydningen af.

Rødstrømpebevægelsen, der bestod af kvinder fra mange forskellige organisationer (og mange helt uden for organisationer) etablerede sig i løbet af 1970'erne i kvindelejrene på Femø, i kvindehuse i byerne, kvindefestivaler og ikke mindst i basisgrupper over hele landet. Det var på Femø idéen til en kvindehøjskole opstod, og i disse

kvindekredse at der blev samlet penge ind til købet af Visby Kro med tilhørende, ti tønder land - det hele for 800.000 kr.

At brede ud og bygge op

Kvindebevægelsen var antiautoritær. Bl.a. derfor havde den form som et netværk, og selv om Kvindehøjskolen formelt havde en bestyrelse og en forstander, så var det reelt en støttekreds af ca. 100 kvinder, der gennem udflyttergrupper på 6-10 kvinder udviklede den feministiske pædagogik og bestemte indholdet af både korte og lange kurser. Lærerne, der ikke blev kaldt lærere, men igangsættere, for at understrege ligheden og fællesskabet, rekrutteredes både fra støttekredsen og udenfor. Organisationsformen var et opgør med det patriar-

Foto: Kvindemuseets arkiv ca. 1979-80. Foto: Helle Brok, 2010.

'Otteren', henholdsvis 'over- og underotteren' blev tegnet af kvindetegnstuen Thyra og bygget udelukkende af kvinder. Bygningen er et vartegn for Kvindehøjskolen. Den blev bygget i to etaper. Den færdigbyggede 'otteren' står i dag, som den blev bygget i 1979-80 og i samme farver. Den anvendes også i logoet for Kvindekurser.

kalske og hierarkiske, en såkaldt flad struktur.

De første kvinder på Kvindehøjskolen - i fortrolig tale kaldet Kvindehøj - var allerede brudt ud af en snærende kvindelighed og brød nu med

FAKTA

Kvindekurser. Etableret i 2009. En almennyttig forening hvis formål er, at udbyde kurser på den tidligere Kvindehøjskole. En styregruppe planlægger årets kurser. Kurserne har været fyldt op siden 2010, med 4-5 sideløbende kurser. 75 kvinder deltager hver påske, heraf er ca. 55-60 kursister. De resterende indgår i praktisk team og som undervisere.

gamle forestillinger om, hvad kvinder kan og ikke kan. De byggede op! De søgte kommune- og statsstøtte til udbygning af skolen, og de brugte støtten til at opsætte to barakker, som de købte af Familiehøjskolen, og til at bygge et børnehus med sovesale på første sal. Siden kom skurvogne, drivhus, et nyt snedker- og jordbrugshus og små hytter til.

Allervigtigst rejste flere byggehold i løbet af de første år 'Otteren' - en to-etages ottekantet tilbygning til krogen, som blev til spise- og foredragssal i stueetagen og et usædvanligt inspirerende undervisningslokale på første sal: I loftet er der et lille ottekantet tårn af glas, og kombinationen af dette himmellys, rummets runde form og tydelige centrum er nok med til at gøre dette undervisningslokale

højskolens mest populære sted. Det ånder af ånd - og det ligner en sjæl.

Otteren blev i årene fremover skolens vartegn og et uomgængeligt bevis på, at kvinder kan - også de håndværk, som vi troede, at kun mænd havde hænder og hjerne til. Otteren var tegnet af kvindetegnstuen Thyra, København, og arkitekterne var til stede og deltog i det praktiske arbejde.

Foran alle huse blev der bygget træbroer, hvor kvinderne kunne hvile, hygge, slikke sol, ryge eller drikke øl. Det hele blev malet svenskrødt og ligger der den dag i dag, smukt og indbydende i det grønne. Stedet lejes nu ud til lejrskoler og selskaber - og som jeg fortalte i indledningen: til nutidens Kvindekurser.

Kvindekamp er kamp og kærlighed

Hvor kvinderne i den tidlige kvindebevægelse smed korsetterne og steg

op på cyklerne, så var det i den ny kvindebevægelse ikke kun BH'erne og de højhælede, der røg sig en tur. Det var især den indre spændetrøje, der skulle slippes, alle de uskræve - og også selvmodsiggende - regler om, hvordan en kvinde er. Til gengæld skulle der bevidstgøres om historie, samfund og kvinders fælles vilkår, som - trods den fri adgang til al den uddannelse, man kunne ønske sig - var lukket land. De traditionelle uddannelsesinstitutioner havde naturligvis ikke lige de emner på programmet.

Udadtil viste opgøret sig i alternativ påklædning og frisure: smækbukser og karsehår signalerede - ikke alene frigørelse, men også drengethed og dermed en åbenhed for at rette sin seksualitet mod kvinder. Lesbianisme var altid en vigtig side af livet på Kvindehøjskolen. For nogle en frigørelse af undertrykt identitet, for

Ejeren af Visby Fritidscenter, Erling Jensen, har valgt at bibeholde den gamle 'plakatvæg'. Som et levende museum hænger de mange plakater fra 1977-1979 stadig på stedet. Direkte på væggen er klistret plakater, som omhandler Femølejren, Kvindefilmfestivaler, støtteplakater for Kvindehøjskolen, feministiske plakater mv.

andre det ultimative oprør mod patriarkatet, og for endnu andre en måde at erobre kvindeligheden på, en kvindelighed, som var så umådelig meget større og med så mange flere udtryk og roller, end nogen i det moderne patriarkat nogen sinde havde drømt om. Ikke mærkeligt at der blev forsket i gudinder, ikke mindst de græske, der i deres forskellige skikkelser levendegør både den uafhængige single, den intelligente Fars pige, den store moder og den dårende skønne elskerinde - for at nævne de mest kendte.

Undervisningen generelt var drevet af nysgerrighed og en anerkendende pædagogik (som Kvindekurser også formulerer det i dag), men også af vrede og frihedstrang, og af den socialistiske bølge, som den ny kvindebevægelse var en del af.

De første års kurser var et blandet tilbud om praktisk oplæring i traditionelle mandefag: byggeri og økologisk jordbrug, og så en række fagområder, der enten bevidstgjorde om kvinders vilkår i fortid og nutid eller frigjorde ved kreativ udfoldelse og udforskning af kvindekroppen, dens seksualitet, moderskab og sundhed i det hele taget. Man var inddelt i arbejdsgrupper. Alle lærte fra sig og sugede til sig, og alle deltes om de dag-

lige arbejdsopgaver med at lave mad og gøre rent.

Kropsbevidsthed og selvudvikling
Efterhånden viste det sig imidlertid, at kvinderne var mere forskellige, end de først lige havde haft øje for. De havde behov for at lære sig selv at kende som de individer, de var, og de blev mere indadvendte. Som Mieke Dubbers skriver i årsskriftet fra 1988: "Det private var helligt, kun dagbogen eller drømmebogen vidnede om bevægelse, mens stilheden herskede på gårdspladsen ...". Kursusindholdet skiftede karakter. Nu var det kropsbevidsthed, selvudvikling drømmetydning, teater og kreative kurser, astrologi og tarot, shamanisme og lignende, der var på programmet.

Af samme årsskrift fremgår det, at højskolen fra midten af 80'erne havde svært ved at få kursister nok på de lange kurser. Det skyldtes flere forhold. For det første blev der skåret i de statslige tilskud til højskoleophold, og det var ikke muligt længere at være på højskole, mens man var på dagpenge. Daghøjskoler skød op i mange byer og imødekom behovet for kurser til ledige.

For det andet var kvindebevægelsen på retur, eller rettere: den havde ført til større selvbevidsthed hos kvinderne, der måske også erkendte, at hver kvinde må blive stærk i sig selv og kæmpe de nødvendige kampe i den sammenhæng, hvor man nu hører til - om det er på uddannelsesstedet, i fagforeningen, på arbejdspladsen, i krisecentret.

I 1988 blev der holdt et seminar, hvor deltagerne drøftede, hvad formålsparagraffen skulle være for Kvindehøjskolen i de kommende år. Sam-

FAKTA

Ingrid Mejer Jensen Født 1952.

Cand.phil., forfatter, kulturkoordinator.

Underviser og kvart leder på Kvindehøjskolen 1987 til 89.

Underviser på Kvindekurser 2009-11 og 2013-14.

menfattende kan man måske sige, at det for mange var vigtigt nu at slippe den provokatoriske og feministiske identitet og for fremtiden bygge på de erfaringer med udvikling og selvudvikling i et trygt og helt unikt læringsmiljø, som det havde været centralt for skolen gennem alle årene.

I de næste fem år kæmpede skolen for at overleve ved i højere grad at tilpasse sig det omgivende samfund, bl.a. ved at vælge en mere traditionel og dermed hierarkisk ledelsesform med en forstander i spidsen. Man lavede kurser for nye målgrupper, bl.a. kvinder fra Baltikum, man inviterede til besøgsdage, hvor mandlige familiemedlemmer også kunne være med, og man integrerede sig i højere grad i lokalsamfundet.

Alligevel måtte højskolen lukke ved årsskiftet 1993/94. Mange har savnet den som et sted, hvor man kunne lade op og være sig selv sammen med

andre. Et sted hvor der var plads til at prøve af og tage livet med ny viden og nye færdigheder og etablere blivende relationer.

"Den har været et ekstra hjem", siger Helle Brok, som er den, der fik idéen til at skabe Kvindekurser, og som etablerede den almennyttige forening Kvindekurser sammen med Henriette Jensen og Lisbeth Rebien. "Mine år på Kvindehøjskolen ligger som et DNA i mig. Her foldede jeg mig ud i stedet for at leve op til de normer og forventninger, som samfundet havde til mig".

"Må skolen forblive bevægelsernes blivende sted". Sådan skrev jeg i årsskriftet i 1988. Det ønske gik ikke i opfyldelse. Men på Kvindekurser kan man mærke lidt af duften fra dengang, tage livet med fagområder, man ikke har prøvet før, grine og reflektere over, hvad det er at være kvinde i dag. ■

Sang, musik - en kop kaffe og fællesskab på de mange solskinspletter, 'badebroer', som er rundt om bygningerne.

Foto: Kvindemuseets arkiv, ca. 1980.

Forsknings-Højskolens historie

Af Frede Mortensen

En højskole, der kombinerer forskning på højt niveau med en højskole. I Haderslev forsøgte Forsknings-Højskolen i årene 1975-1987 at indarbejde forskning i højskoleformen. Tidligere lærer på skolen, Frede Mortensen, fortæller om eksperimentet, og hvilke erfaringer man kan drage af det.

I perioden 1975-1987 eksisterede der i Haderslev en ganske speciel folkehøjskole, der var oprettet i et samarbejde mellem Haderslev Kommune og personer inden for Fremtidsforskningen. Den skulle på en og samme tid være forskningsinstitution og folkehøjskole. Alle parter var på det rene med, at det var et eksperiment.

I 1970'erne var der planer om oprettelse af et universitet i det sydlige Jylland. Haderslev var blandt flere byer, der var interesseret i at være hjemsted for et sydjysk universitet, men valget faldt som bekendt på Esbjerg.

Som et plaster på såret udarbejdede Haderslev Kommune i løbet af 1973 i samarbejde med formanden for 'Selskabet for Fremtidsforskning', fhv. minister Arne Sørensen (1906 - 1978), planer for oprettelsen af en særlig højskole, der skulle beskæftige sig med fremtidsforskning. Højskolen fik navnet Forsknings-Højskolen. Højskolen skulle have til huse i den gamle amtsgård, Ribe Landevej 3, der var blevet ledig i forbindelse med kommunalreformen i 1970, og i en af bygningerne fra det tidligere amtssy-

gehus, der ligger skråt over for amtsgården, og som blev ledig med åbningen af det nye Haderslev Sygehus. Haderslev Kommune vedtog at leje de to bygninger og stille dem til rådighed for den nye højskole, som kommunen var indstillet på at støtte økonomisk.

Efter ønske fra Haderslev Kommune indvilligede Arne Sørensen i at være forstander i tre år, indtil stillingen kunne overtages af en yngre person. Arne Sørensen var på forhånd godkendt af Undervisningsministeriet.

Der gik to år, før man kom i gang med de egentlige højskolekurser, fordi sygehusbygningen, som skulle rumme elevværelser og kostafdeling, først blev klar i løbet af sommeren 1975.

De to år blev brugt til praktiske og pædagogiske overvejelser og forberedelser, men allerede i 1974 begyndte man at afholde såkaldte lørdagshøjskoler. Det var typisk et foredrag eller snarere en forelæsning om et vigtigt, aktuelt emne med efterfølgende debat med foredragsholderen. Denne tradition fortsatte lige til højskolen lukkede, og mange fremtrædende oplægsholdere blev i den sammenhæng hentet til Haderslev.

I forberedelsesperioden gav Arne Sørensen ved flere lejligheder udtryk for sine tanker og planer med skolen over for pressen. Højskolen erklærer sig partipolitisk neutral, men "vil blive drevet ud fra den overbevisning, at det nuværende danske samfund er et af verdens bedste udgangspunkter for et nyt samfund af usædvanlig kvalitet".

Ambitionsniveauet fejlede ikke noget: "Undervisningen vil blive lagt på et højt plan, således at unge, der efter et eller to år i Haderslev vil fortsætte ved et af universiteterne, for visse fags vedkommende vil kunne regne med at have indsparet en tilsvarende tid ved universitetet".

Det første lange kursus begyndte 1. september 1975 med vægt på samfunds-, kultur- og naturfag samt historie. De første elevhold var små, 10 - 16 elever, og havde deltagere i alle aldre fra 20 år til pensionsalderen. Da undervisningsplanen bestod af ret avancerede emner, bl.a. fra fremtidsforskningen, var det i høj grad mennesker med mellemlange og lange uddannelser, der var deltagere.

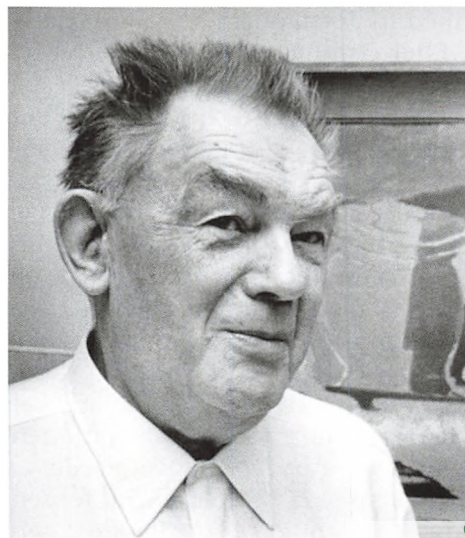
I efteråret 1976 lavede et elevhold, der rummede flere arkitekter og civilingeniører, et omfattende oplæg til en byplan for Haderslev. Enkelte af gruppens forslag er siden blevet gennemført. Om det så skyldes oplægget, eller "at tankerne lå i tiden", vides ikke.

Den 1. august 1976, to måneder før sin 70-års fødselsdag, trådte Arne Sørensen tilbage som forstander. Helbredet var ikke for godt, og forholdet til de unge med ungdomsoprør i blodet var ifølge oplysninger heller ikke det bedste.

Arne Sørensen blev som forstander afløst af civiløkonom Holger Jensen, der i ti år havde været generalsekretær for Nordisk Sommeruniversitet.

Det kneb stadig med elevrekrutteringen. Efterårskurset fra 1. september 1976 havde kun ti elever. Det efterfølgende fra januar 1977 kom op på 13-14.

I løbet af foråret 1977 kom det til både et elev- og et læreroprør, og Holger Jensen trådte tilbage som forstander. Årsagen var, for at citere, hvad en elev fra holdet skrev i et årsskrift få år senere, "at megen af den undervisning, der var lovet i programmet, ikke blev gennemført. Over halvdel af det samlede undervisningstilbud blev enten aflyst, omlagt eller ganske simpelt ikke gennemført". Den pågældende elev tog sammen med sine medelever initiativ til et samarbejdsudvalg, der søgte at støtte den forholdsvis nye forstander. De var meget optaget af Forsknings-Højskolens idé, men måtte efterhånden erkende, at lederen "ikke var i stand til at bestyre skolen". Højskolen var stærkt truet af lukning. De valgte derfor at henvende sig til bestyrelsen og mødte stor forståelse, ikke mindst fra

Fhv. minister og formand for 'Selskabet for Fremtidsforskning' Arne Sørensen (1906-1978), der var højskolens første forstander frem til august 1976.

Foto: Forsknings-Højskolens Årsberetning 1986/87.

Også på Forsknings-Højskolen spillede det sociale samvær en central rolle.

daværende formand, borgmester H.C. Carstensen. Det gjorde indtryk, at det var en gruppe elever, der var optaget af at redde højskolen. De pegede samtidig på, at en af gæstelærerne, eskimologen, mag.art. Bent Jensen, (f. 1932) hvis undervisning de havde været meget tilfredse med, måske kunne tænkes at være en idé til en ny forstander.

Efter grundige overvejelser i bestyrelsen, forskellige undersøgelser og forhandlinger viste det sig, at Bent Jensen kunne tiltræde som forstander. Man vovede derfor pelsen og satte ind på at redde højskolen. Nogle elever blev frivilligt tilbage på højskolen efter forårsholdets slutning og hjalp til med en lang række praktiske og administrative opgaver, der skulle klares, hvis det skulle lykkes at starte elevhold til efteråret. Højskolen "var billedligt talt en ruin". Operationen lykkedes, og patienten overlevede.

1. august 1977 tiltrådte Bent Jensen som forstander. Han havde i en

årrække forud koncentreret sig om studiet af fællesskabs- og samarbejdsudvikling i de moderne vestlige industrisamfund. På den baggrund ønskede han at udvikle et nyt hovedfag kaldet Kooperative Studier.

Første kursus under den nye forstander og med det nye program begyndte 29. august 1977. Få dage senere lykkedes det de initiativrige elever fra forårsholdet at oprette en elevforening, dvs. en forening af tidligere elever, der ville støtte højskolen. Denne elevforening fortsatte sit virke til højskolens lukning.

Parallelt med selve højskoleundervisningen blev der i løbet af en treårig periode planlagt en formelt kompetencegivende uddannelse. Altså højskole og miniuniversitet. Der blev satset på at ansætte medarbejdere, der skulle forske på halvtidsbasis og være højskolelærere i den resterende tid, hvor de skulle undervise i fag i relation til deres forskning. Det betød, at der til forskningsdelen skulle skat

fes finansiering dels fra Haderslev Kommune dels fra fonde og forskningsråd.

Den kommunale støtte skulle gå til udvikling af og forskning i Kooperative Studier, der med tiden fik den mere præcise betegnelse Social Kultur. Udgangspunktet var en kritik af konkurrencesamfundet og dets menneskelige omkostninger. Der blev spurgt, hvorfor det belaster mange mennesker. Det kunne have at gøre med, at mennesker har levet som jægere og samlere i langt over 90% af den tid, mennesker har eksisteret. Er vi i vore gener og konstitution stadig jægere og samlere og dermed tilpasset en helt anden samfundsform end det moderne industrisamfund (for ikke at tale om det nuværende informations-samfund)? Er der nogle samarbejdsformer i disse gamle samfund, som kan inspirere os til en mere 'menneskelig' indretning af vores samfund? Er vi kun konkurrencemennesker, eller rummer vi også en social kultur, der er samarbejdsorienteret? Kan disse tanker hjælpe den enkelte til bedre at forstå sin nutid og give ham/hende redskaber til at påvirke sin fremtid?

Det er i kort form, hvad der var dette grundfags og dermed Forsknings-Højskolens idégrundlag i Bent Jensens forstandertid.

Kurset, der begyndte 2. januar 1978, blev gennemført med en lang række gæstelærere. Det startede med fuld skole, 50 elever. Denne gode elevtilslutning bevirkede, at Haderslev byråd bevilligede 150.000 kr. til opstarten af Kooperative Studier. Denne bevilling blev kort efter fulgt op af en treårig bevilling på samlet 2,5 mio. kr. Haderslev Kommune støttede

Forsknings-Højskolen med i alt 12 mio. kr. fra oprettelsen til lukningen.

Samtidig fulgte Undervisningsministeriets godkendelse af højskolen og dermed statstilskud efter højskoleloven. Ministeriet meddelte endvidere, at man anså det forudgående års aktiviteter for så lovende, at man ville give støtte bagud. Haderslev Kommune fik dermed refunderet nogle af de penge, den havde lagt ud.

Allerede i december 1977 blev der opslået stillinger med oplysning om, at deres finansiering endnu ikke var på plads. Alligevel indkom der over 50 ansøgninger. I sommeren 1978 blev de første fem videnskabelige medarbejdere ansat. To havde en naturvidenskabelig uddannelse, en var sociolog og to havde speciale inden for litteratur og teater.

Højskole og forskning er et umage par. En højskole "tilbyder undervisning og samvær på kurser, hvis hovedsigte er livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse", som der står i højskoleloven. Derfor kan det være vanskeligt at få tid og ro til at forske. Der opstod da også allerede i løbet af efteråret 1978 spændinger mellem de nye medarbejdere og forstander Bent Jensen, som skulle få disse umage krav til at fungere sammen. Det resulterede i, at medarbejderne tidligt i 1979 samlet indgav deres opsigelser. Der kom en vis avispolemik, hvor de fratrædende medarbejdere gav udtryk for deres kritik, mens Bent Jensen fik kraftig, samlet støtte fra højskolens øvrige personale.

For en gammel højskolelærer som undertegnede ligner konflikten et utal af andre, som har været på mange højskoler. Det fremgår af polemikken, at visse lærere har søgt at ind-

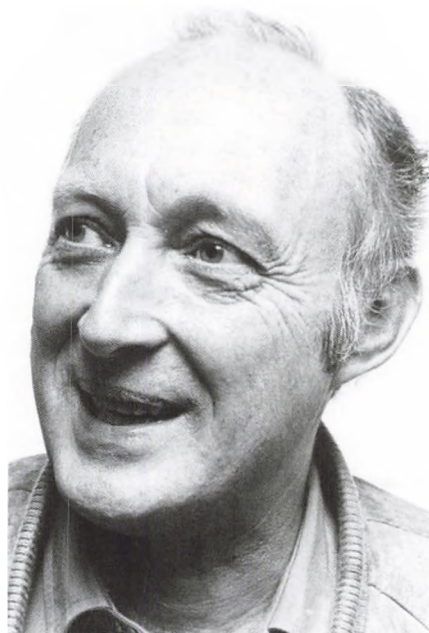
Eskimologen Bent Jensen (f. 1932) var forstander fra august 1977 efter Holger Jensen trådte tilbage og frem, til skolen lukkede i november 1987.

drage eleverne i striden. Når man også inddrager pressen, siger megen erfaring, at striden har nået et niveau, hvor man må skilles.

Konflikten resulterede i, at der fra eftersommeren 1979 blev ansat fire nye lærere med bred højskoleerfaring. Heraf var to ansat, til højskolen lukkede i 1987, nemlig Mogens Pagh Vestergaard, der var afdelingsleder og højskolelærer, og jeg selv, Frede Mortensen, der arbejdede fuldtids som højskolelærer. 1984 blev Ole Skov Thomassen, der ligeledes var fuldtids højskolelærer, ansat og vedblev at være der, indtil højskolen lukkede. I alle årene arbejdede Gerda Schlanbusch, gift med Bent Jensen, som fuldtids højskolelærer. I administrationen var økonomisekretær Kirsten Pugh ansat i hele højskolens levetid. Jeg synes, man kan sige, at tiden 1979 - 87 alt i alt var en relativ stabil højskoleperiode.

Mogens Pagh Vestergaard underviste fortrinsvis i pædagogik og sociologi. Mine fag var samfundsfag og international politik, herunder u-landsforhold. Ole Skov Thomassens område var teater og litteratur, mens Gerda Schlanbusch underviste i emner vedrørende samspillet mellem sundhed og samfund. Højskolelærerne var udelukkende højskolelærere og kunne koncentrere sig om højskoleopgaverne.

Parallelt blev der oprettet en lille forskningsafdeling med to - tre med-

arbejdere foruden Bent Jensen, der samtidig var højskoleforstander. Forskerne skulle udelukkende koncentrere sig om deres forskning og kun af og til holde foredrag for eleverne om deres forskningsemner. Et af disse emner var et studie af kulturen hos de vietnamesiske flygtninge, der i stort tal kom til landet, herunder mange til Haderslev, på den tid.

Man kunne ønske, at denne forskning i kulturmøde havde fortsat til 2015. Behovet er ikke blevet mindre i mellemtiden. Men af en række grunde, som var en kombination af uenigheder og reducerede tilskud fra Haderslev Kommune, der havde været gavmild i den vanskelige og brogede opstartfase, blev forskningsafdelingen nedlagt i løbet af få år. Højskolen fortsatte som en udvidet højskole, forstået på den måde, at tilskuddene fra kommunen gjorde det muligt at frikøbe en lærer helt eller delvis i nogle måneder til videregåen-

de studier inden for vedkommendes fagområder.

Samtidig blev det også muligt, at invitere en gæsteforsker til at opholde sig på højskolen i en periode. Her havde højskolen den lykke at få kontakt til professor i sociologi ved Utrecht Statsuniversitet Piet Thoenes og hans kone billedkunstneren Remke Huitenga Thoenes, som begge hvert år i en 3-4-årig periode opholdt sig på højskolen i nogle måneder. De satte pris på højskolelivet og formåede i en sjælden grad at medvirke i såvel forskningen som i samspil og samvær med eleverne.

De lange kurser 1979 - 87

Det var karakteristisk for Forsknings-Højskolen, at der på alle elevhold var en stor aldersmæssig og uddannelsesmæssig spredning. Det var en stor pædagogisk fordel, som alle satte stor pris på, fordi det gav en lang række meget spændende og meget forskellige bidrag til undervisningen og højskolelivet. Der var den unge student, ham/hende med en fuldført universitetsuddannelse, den erfarne håndværker og sygeplejersken osv. En sådan elevsammensætning gav et enormt løft fagligt og menneskeligt til miljøet på højskolen.

Til illustration af hvad, der karakteriserede

riserede Forsknings-Højskolens undervisning og identitet, følger her nogle eksempler på undervisnings- og kursussemner.

Efter Bent Jensens tiltrædelse som forstander i 1977 blev faget Kooperative Studier/Social Kultur det gennemgående og overordnede tema helt frem til højskolens lukning i 1987. Undervisningen i faget foregik i det væsentlige i form af forelæsnings- og drøftelser og diskussioner.

Derudover var der en lang række valgtag. Skønt variationer over årene var der dog et ret tydeligt mønster. Det handlede om: Det gode samfund. Fra 1977-programmet kan nævnes: 'Samfundsteori og alternativ organisation', 'Fremtidsøkonomi - økonomisk og økologisk balance', 'Antropologi', 'Er der udviklingsmuligheder i udviklingslandene?', 'Økofysik'.

'Inspiration til Fremtiden'. Forsknings-Højskolens årsberetning for 1986-1987 med tegning af Saro, som viser

Forsknings-Højskolen sammen med resten af Haderslev. Saro var gennem en årrække elev på skolen.

Forsknings-Højskolen og fællesskabet i haven, som den så ud i Saros streg.

Fra 1980-programmet: 'Ligevægts-samfundet', 'Systemkritik i Øst og Vest', 'Nærdemokrati og folkelige bevægelser', 'Økonomisk-teknologisk nytænkning', 'Historie', 'Litteratur - musik - film - drama - sang', 'Livskvalitet'.

Fra 1981 var valgfagene organiseret i tre linjer, og kurset opdelt i tre moduler. De tre linjer var: 'Dramatik', 'U-landsforhold og Sikkerhedspolitik', 'Pædagogik og Psykologi'. I de første to moduler skete der en grundig indføring i mange sider i de enkelte linjefags problemstillinger og emner. I det tredje modul arbejdedes med projekter, som undervisningen i de to første moduler havde inspireret til.

Dette mønster fortsatte til højskolen lukkede. Fra 1986/87 programmet kan nævnes følgende delemler fra de to første moduler: 'Økonomi-teknologi-menneske', 'Det humane ligevægts-samfund', 'Musikværksted', 'Psykologi og menneskesyn', 'Alter-

nativ samfundsudvikling', 'Etik', 'Økologi'.

De korte kurser

I sommerhalvåret havde højskolen på linje med de fleste andre højskoler en lang række korte kurser på 1-2 uger.

Eksempler på kurser, der gennemførtes i perioden 1980-87:

1981 (kurser mærket med* blev gennemført i flere år):

'Sociale eksperimenter. Alternative samfund - før, nu og i fremtiden'.*

'Internationale Udfordringer. Oprustning eller udvikling'.*

'At lære for livet. Voksenpædagogik og folkeligt kulturarbejde'.

'Livsduelighed: Sundhed og samfund'.*

'Jugoslavien mellem Øst og Vest'.*

Det sidste dækkede over en uges kursus på højskolen efterfulgt af en uges 'folkelig studierejse' til en lille by i det vestlige Jugoslavien (Slovenien), hvor højskolen fik opbygget

gode, varige og venskabelige kontakter. I Slovenien besøgte kursisterne virksomheder, private landbrug, institutioner, børneskole, kultur museer m.v. for at få et indtryk af 'almindelige menneskers' hverdag. Direkte kulturmøde. Dette kursus blev gennemført i alle årene fra 1980-87 med god tilslutning.

Sommerkursusprogrammerne var således præget af en vis kontinuitet, men rummede selvfølgelig også fornyelser af hensyn til aktualitet. Her følger eksempler fra 1986:

'Det festlige samfund'.*

'Danskerne. Hvem er vi, og hvad vil vi - efter 1984?'.*

'Velfærdsstat og livskvalitet'.*

'Vort liv med hinanden. Menneske, familie, samfund!'.*

'Teknologi og menneskeværd'.

'Teater og kreativitet'.

Der var helt til højskolens lukning generelt god tilslutning til de korte kurser. Nogle var hurtigt overteggede. Kun få måtte over årene aflyses.

Der var også i perioden en ganske god tilslutning til de lange kurser. 1979-80: 43, 1980-81: 39, 1981-82: 39, 1982-83: 56, 1983-84: 54, 1984-85: 57, 1985-86: 47.

Som det altid er sket i højskolernes historie, især siden 1960'erne, så skifter de unges interesser nogle gange ganske pludseligt og uforudsigeligt. Det skete også omkring midten af 1980'erne. Interessen for Forsknings-Højskolens faglige profil svigtede. Vinterholdet 1986-87 var ganske lille, og til vinterholdet 1987-88 kom der så få tilmeldinger, at kurset måtte aflyses. Det knækkede økonomien, så højskolen gik fallit og måtte lukke den 25. november 1987.

Forsknings-Højskolen var fra begyndelsen et eksperiment, som oplevede mange turbulenser. Idéen med at have en udvidet højskole med tilknyttet forskning var interessant, men meget vanskelig - måske umulig - at gennemføre i praksis. Forskningsverdenen og højskolen er to forskellige kulturer, som er vanskelige at kombinere i hverdagen. De kræver noget meget forskelligt. Forskerne behøver ro til at forske. Højskolen er en kostskole, der strutter af liv og læring døgnet rundt. En højskolelærer skal ikke kun kunne undervise i komplicerede emner på en alment forståelig måde. Han/hun skal også være engageret i alt det liv, der ligger uden for den formelle undervisning, som er en lige så vigtig del af højskolens 'totalpædagogiske' lærings- og samværsrum. Meget af elevernes udbytte kommer også fra 'alt det uden om' den formelle undervisning. At være højskolelærer er på mange måder en livsform i lige så høj grad, som det er profession. ■

Note

Det bevarede kildemateriale er mangelfuldt og består i det væsentlige af avisudklip samt skoleplaner for de fleste år. Flere af de personer, der var involveret fra begyndelsen, lever ikke længere, og andre husker ikke detaljer fra de første år. Ud over de nævnte kilder bygger fremstillingen på egen viden fra min ansættelsestid.

Tak til lærer Lone Varming, Høng, der var elevforeningsformand gennem mange år, for gennemlæsning og værdifulde kommentarer.

Her rejses en skole ... de sønderjyske højskolebygningshistorie fra 1844 til i dag

Af Elsemarie Dam-Jensen

Højskolebevægelsen var og er præget af entusiastiske mænd og kvinder, der skulle forene visioner, økonomi og praktiske forhold i bygninger og anlæg. Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen har set på de sønderjyske højskolebygninger.

SER MAN PÅ DE SØNDERJYSKE højskolebygningshistorie, tegner der sig et sammensat billede af genbrug, tilbygning og nybygning.

De ældste skoler blev stort set alle indrettet i ældre gårde, hvilket passer fint med den oprindelige opfattelse af højskolen som en bedrift, hvor karle og piger i en kortere periode opholdt sig på 'Skolen for livet'.

I Sønderjylland var der et særligt behov for at oprette danske skoler.

Derfor stiftede blandt andre Laurids Skau og Peter Hiort Lorenzen i 1843 Den slesvigske Forening, der skulle fremme oprettelsen af danske skoler i Nordslesvig, så de dansksindede sønderjyder ikke skulle sende deres sønner og døtre 'ad Tyskernes slibrige Skolevei', som der står i en meddelelse, der blev udsendt af foreningen efter det stiftende møde.

Folkene bag Rødding Højskole, der begyndte som verdens første højskole, købte i januar 1844 krigsassessor Kjærs gård, 'Rødding-Vamtrupgaard' med tilhørende Riberhusergaard og 40 ha. jord for 12.000 rigsbankdaler. Det eneste, der i dag er tilbage af den, er det såkaldte 'Flors Hus'. Det er interessant at se, i hvor høj grad højskolebyggeri også på det tidspunkt

Spisesalen på Rødding Højskole, opført 1967.

Foto: Rødding Højskole.

var afhængig af sponsorer. Da skolen blev bygget i 1920 bl.a. finansieret gennem et lån fra Det Østasiatiske Kompagni!

I 1950/60'erne var der atter byggearbejder i Rødning. Skolen drev stadig landbrug, og det krævede nye bygninger. Desuden blev der etableret nye lærerboliger, ny foredragssal, ny elevfløj, biblioteksbygning og spisesal. Her brød man med de hidtidige principper om at indpasse bygningerne i den traditionelle byggestil. Både foredragssalen (tegnet af Tyge Arnfred og Viggo Møller opført 1960-61) og spisesalen (opført 1967) blev opført i en funktionalistisk stil, som afveg meget fra skolens øvrige bygningsmasse. Men det var en ny tid, og den daværende forstander Arne Fog Pedersen var meget tilfreds: "Vore arkitekter (har) formået at forene gammelt og nyt, så de kønne gamle huse og den nye arkitektur hver for sig kommer til deres ret og måske netop derfor harmonerer så godt ...".

I 1982 blev Solgården bygget. Nu blæste der nye vinde, oliekrise havde ændret synet på energiforbruget, og tiden for store glasfacader var forbi. Solgården blev bygget på baggrund af de nyeste erfaringer med passiv solvarme.

På trods af de mange nye bygninger har skolen bevaret præg af at være en 'gård' med længer omkring en gårdsplads, til trods for at skolens landbrug blev endeligt nedlagt i 1988. I 1990'erne blev der renoveret flere steder på skolen, og et citat fra den daværende forstander, Niels Holck, siger meget om tidens æstetiske opfattelse: "Skønhed må være det vigtigste. Farver og former må klinge sammen og tale sammen ... (Bygningerne) må gerne råbe til hinanden, synges højt og langt

- men det skal være i samme toneart". I 2012-2013 blev den tidligere staldbygning ombygget af arkitekterne Frank Maali og Germa Lalanda.

Også de højskoler, der blev opført i tiden lige omkring Genforeningen, blev etableret i eksisterende bygninger, Hoptrup Højskole startede i den gamle landevejskro i Hoptrup, og på både Danebod og Rønshoved var de første bygninger en gård, hvor stuehuset blev ramme om bl.a. forstanderboligen. På disse skoler fortsatte udviklingen ligesom i Rødning med en knopskydning af bygninger i forskellige stilarter opført op gennem 1900-tallet efter behov og økonomi.

Bygningshistorien vedrørende Idræts-højskolen i Sønderborg tegner et helt andet billede af et højskolebyggeri. Her var der tale om en gennemtænkt plan fra begyndelsen, da ideerne tog form omkring 1944-45.

Sønderborg Kommune skænkede grunden, 14 hektar, som tidligere havde hørt under Sønderborg Ladegård. Allerede i marts 1945 havde ingeniør Chr. Ostenfeld fremlagt et sæt 'uforbindende' tegninger.

Det blev arkitekt Tyge Hvass i samarbejde med arkitekt Ib Kofod, der kom til at stå for byggeriets udformning. Bygningerne blev opført i gule mursten og med gårdhaver. Skolen er et fint eksempel på dansk modernisme i samme stil som f.eks. Aarhus Universitet. Skolen blev indviet 15. maj 1952.

Midlerne til byggeriet kom blandt andet fra 'Fonden til Fædrelandets Vel', en fond der bl.a. var dannet til minde om Christian X, som det samlende midtpunkt under Besættelsen. Fonden var et resultat af en landsindsamling i anledning af kongens 75 års fødselsdag i september 1945. Per

gene rakte også til kunstnerisk udsmykning, bl.a. med statuer af unge atleter i 'Kongegården' ved hovedindgangen. Ganske usædvanligt skænkede fonden også en kapital, hvorfra renterne kunne bruges til skolens fremadrettede drift.

I 1960 blev 'Frihedshallen' opført, en interessant bygning, der skal symbolisere et skib på vej ud af Als Sund. Frihedshallen var i mange år også koncertsal og hjemsted for Sønderjyllands Symfoniorkester. I 1970 kom yderligere en idrætssal og nogle klasseværelser til.

Idrætshøjskolen ligger smukt i et naturskønt område ned mod Sønderborg Bugt. Parken omkring skolen blev udformet af landskabsarkitekt I.P. Junggreen Have, Aabenraa.

Også Løgumkloster Højskoles bygninger var resultatet af en klar, arkitektonisk idé. Arkitekterne Rolf Graae, København, og Richard Aas, Varde, tegnede Løgumkloster Højskole og Refugium omkring 1960.

Arkitekturen er præget af lavt, rødt teglstensbyggeri, der spiller sammen med Klosterkirkens store middelalderbygning i rødt tegl. De første år bestod højskolens bygninger af en elevfløj og en undervisningsfløj, siden kom yderligere en værelsesfløj og et pyramideformet musikhus til. I 1991 blev bygget en større tilbygning med foredrags- og musiksalen 'Ottekanten', motionsrum, undervisningslokaler og gårdhave, tegnet af arkitektfirmaet Regnbuen, Aarhus.

Alle de senere sønderjyske højsko-

Luftfoto af Idrætshøjskolen (opført 1948-1952) i Sønderborg tegnet af arkitekt Tyge Hvass sammen med landskabsarkitekt Aksel Andersen i den funktionelle tradition i arven fra bl.a. arkitekt Kay Fisker.

Foto: Elsemarie Dam-Jensen.

Højskolen Østersøen blev tegnet af arkitektfirmaet Friis & Moltke i 1967.

ler er blevet oprettet i eksisterende bygninger af meget forskellig karakter og kvalitet omfattende en ældre amtsgård (Forskningshøjskolen i Haderslev), en folkeskole (Uge Folkehøjskole), kroer og hoteller (Kvindehøjskolen, Visby, Højskolen Strand, Sønderborg, Højskolen Østersøen, Aabenraa), et mejeri (Musik- og Teaterhøjskolen, Toftlund) samt en tidligere arbejdslejr (Stensbæk - Den holistiske Højskole).

Blandt dem er Højskolen Østersøen den mest karakteristiske set ud fra et arkitektonisk synspunkt. Der er tale om et modernistisk hus i beton og glas, placeret lige ved Aabenraa Fjord. Det tidligere Hotel Hvide Hus er tegnet af arkitektfirmaet Friis & Moltke i 1967, året efter at de tegnede et stil-mæssigt nogenlunde tilsvarende hotel på Lakolk, Rømø.

Hotellet i Aabenraa var som de øvrige Hvide Hus-hoteller finansieret og opført af erhvervsmanden og fondsstifteren Aage V. Jensen. Hotellet gik senere fallit, og i 1993 blev Højskolen

Østersøen indviet i hotellets tidligere bygninger.

De sønderjyske højskolars bygningshistorie er både broget og bevæget. Fælles for skolerne er den stærke vilje og entusiasme, som har præget både byggeriet og oprettelsen af skolerne. Det har samtidig betydet, at man ofte har måttet klare sig med de forhåndenværende søm. Ikke alle løsninger har været æstetiske succeser, men det vigtigste har været at få skolerne i gang. I perioder har man nok givet lidt køb på, om de enkelte bygningsdele passede sammen arkitektonisk, ofte har pladsmangel betydet, at man bare var nødt til at skaffe hurtige løsninger. Andre gange har økonomien været afgørende.

De sønderjyske højskolars bygninger står overalt som en markant og synlig kulturarv. Mange af dem er stadig rammen om velfungerende skoler, andre står som monumenter over energiske folk, der i en periode kunne gøre idéer til virkelighed og synlighed i lokalsamfundet.

Valsbøl danske menighed 1923 - 2013
Finn Rønnow (red.): 'Valsbøl danske menighed 1923 - 2013 ... og søskendemenighederne Store Vi, Medelby og Skovlund'. Udgivet af Valsbøl danske menighed. Flensborg 2013. 114 sider, ill. Pris: 100 kr.

Jubilæumsbogen fra Valsbøl dansk menighed i anledning af menighedens 90-års jubilæum består af fortællinger og erindringer skrevet af menighedens medlemmer som tidligere og nuværende præster.

Der fortælles blandt meget andet om den danske menigheds opståen i Valsbøl og om teologen og folkemindesamleren H.F. Feilberg, der var præst i sognet 1859 - 1862 og her samlede de folkeminder, der blev udgivet i bogen 'Fra Heden' (1863).

Flere af fortællingerne i jubilæumsbogen omtaler den i Sydslesvigs historie kendte sygeplejerske Maren Sørensen, der kom til Valsbøl i 1920. I 1923 grundlagde hun her en grundtvigsk frimenighed og stod bag opførelsen af kirkesalen og forsamlingshuset Valsbølhus i 1930. Valsbølhus blev fra 1946 også skole, og i 2003 blev der indrettet en ny permanent kirkesal her.

Læseren får en klar fornemmelse af, at Valsbøl var og er et centrum for det danske arbejde, også i de omliggende sogne Store Vi, Medelby og Skovlund. Foruden fortællinger om livet i menigheden fortælles der også om byggeprojekter i forbindelse med kirke og skole. Den nuværende præst, Finn Rønnow, der også er redaktør af bogen, beretter om kirkegården i Valsbøl, der har mange dansksprogede gravsten.

Bogen er en blandet buket af mange forskellige menneskers erindringer fra kirke- og skoleliv i og omkring Valsbøl. Den er rigt illustreret med ældre og nyere fotos, der giver et godt billede af livet i en dansk menighed i en sydslesvigsk hverdag. edj

Gårde og huse i Bjerning sogn

Karin Bonde m.fl.: 'Bjerning Sogn. Gårde og huse'. Forlaget Gammelting, Haderslev 2013. 452 sider ill. Pris: 349 kr.

I 2002 udgav Karin Bonde fra Moltrup-Bjerning Lokalhistoriske Forening sam-

men med andre en bog om gårde og huse i Moltrup Sogn. Nu er turen så kommet til gårde og huse i Bjerning Sogn, der har fået en fyldig beskrivelse. Bogen består af to dele. I første del har en række forfattere skrevet indledende artikler om vidt forskellige emne og en enkelt erindring. Hovedafsnittet er dog Karin Bondes systematiske beskrivelse af ejendommene i sognet med vægt på dets beboere og disses slægtsforhold. Kirken er dog beskrevet af overinspektør Lennart S. Madsen. Tidsmæssigt starter størsteparten af beskrivelserne fra midten af 1800-tallet med hovedvægten på tiden fra mellemkrigsårene og frem, men ikke uden undtagelser. Undtagelserne er først og fremmest gårdene, som hun har fulgt tilbage til første halvdel af 1700-tallet.

Det er en yderst velillustreret bog, men nogle gange er dette dog sket på bekostning af billedkvaliteten, hvor det som f.eks. på side 167 har været nødvendigt at hente billedet fra en anden bog.

Bogen indskriver sig i en hjemstavns-tradition med stærke rødder. Ejendommene er omdrejningspunkt for en beskrivelse af sognets beboere, og som sådan skal den nok blive læst med stor interesse i Bjerning. kf

1864

Rasmus Glenthøj: '1864 - Sønner af de Slagne'. Gads Forlag, København 2014, 574 sider, ill. Pris: 400 kr.

Johan Peter Noack: 'Da Danmark blev Danmark. Fortællinger af forhistorien til 1864'. Gyldendal, København 2014. 356 sider. Pris: 350 kr.

Om ikke andet, så viste debatten om Ole Bornedals 1864-tv-serie, at der er stor interesse blandt danskerne for at forstå, hvad der førte til det katastrofale nederlag for 150 år siden. Mange har læst Tom Buk-Swientys fascinerende krigsbøger, men for dem, der ønsker at komme et par spadestik dybere, foreligger der to nye bøger. De er begge totalt blottet for krigsjournalistik og handler om den inden- og udenrigspolitiske optakt.

Det skal man være forberedt på, ikke mindst når man køber Rasmus Glenthøjs indbydende bog: Omslag og titel får nem-

lig én til at tro, at dette er en bog om selve krigen, men vi skal faktisk helt frem til side 372, før det første skud løsnes. Det kan lyde som en irrelevant indvending, men det er faktisk bogens problem, at den vil have det hele med, inden den kommer til sagen. Vi kan som læsere godt gå med til, at vi skal starte med tabet af Norge i 1814, men vi behøver ikke have enhver bevægelse i de næste 50 års Danmarkshistorie med for at forstå nedsmeltningen til sidst. På side 147 skal vi igennem en detaljeret beskrivelse af, hvordan doktor Dahlerup tapper fem-seks kopper blod fra Christian VIII og dermed påfører kongen sår, som dræber ham tre uger senere. Detaljer som disse kunne sagtens have været undværet. Det ville have slanket bogen betragteligt - og det ville have givet læseren et meget bedre overblik over et vanskeligt emne.

Men for den, som virkelig gør sig umage, er der guld at hente i Glenthøjs bog. Særlig hans kollektive portræt af den generation af intellektuelle (Sønnerne af de Slagne), som voksede op i skyggen af 1814, og som et halvt århundrede senere var med til at afgøre landets skæbne, er god at blive klog af. Det gælder også hele bogens sidste del, der trækker trådene fra 1864 helt frem til i dag. Det er gjort før, men Rasmus Glenthøj gør det på én gang pointeret og afbalanceret. Der er ikke noget at komme efter - hverken for kulturradikale selvpiskere eller romantikere på højrefløjen.

Johan Peter Noacks 'Da Danmark blev Danmark' er en helt anden slags bog. Dens udgangspunkt er ganske vist det samme som Rasmus Glenthøjs. Også den vil perforere det fremherskende syn på 1864, altså at krigen først og fremmest skyldtes den herskende klasses nationale selvovervurdering. Men i stedet for at søge forklaringen på krigen hos 'Sønnerne af de Slagne', ser Noack ud i verden, navnlig mod Tyskland. Han pointerer - med henvisning til Niels Neergaards 'Under Junigrundloven' - at det tyske forbunds knusende bevægelse frem mod nationens enhed før eller siden ville have sprængt den dansk-tyske helstat. Krigen og nederlaget var altså kommet med eller uden de nationalliberales mellemkomst -

so oder so. Set på den baggrund var krigen altså ikke de danske politikeres skyld. De gjorde, hvad de kunne, men da krigen kom, svigtede deres evne til at styre katastrofen og forhindre det værste.

Med dette udgangspunkt fører Noack os igennem de skiftende danske ministeriers uendelige række af mere og mere desperate forsøg på at løse rigets forfatningsmæssige forhold. Det skulle ske på en sådan måde, at alle blev tilfredse - også det tyske forbund, som igennem hele perioden levede højt på at forkaste det ene danske udspil efter det andet. I Frankfurt var det slesvig-holstenske spørgsmål en glimrende lynafleder, efterhånden som det trak op til uvej i indretysk politik.

Noacks bog er lærd. Men den er stram i sin opbygning, og man er sjældent i tvivl om, hvor han vil hen med det, han fremlægger. Og når sidste side er vendt, sidder man tilbage med en følelse af, at forfatteren har gjort sit yderste for at gøre det så let som muligt at forstå et kompliceret stof. Det må altid være ambitionen.

Axel Johnsen

Hjemstavnsbog om Hjerpsted

Inger Lauridsen: 'Hjerpsted. En landsby ved Vadehavet'. Tønder 2014. 127 sider, ill. Pris: 100 kr.

I 2011 iværksatte en gruppe initiativrige borgere i Hjerpsted et landsbyprojekt, hvor der foruden en byfornyelsesdel og en renovering af forsamlingshuset 'Vennelyst' indgik et bogprojekt om Hjerpsted. Nu er bogen udkommet med tidligere overinspektør Inger Lauridsen som forfatter.

Bogen består af to dele, dels en historisk del om Hjerpsted gennem tiderne, dels en del med en beskrivelse af landsbyens gårde og huse - og deres ejere. Her er på mange måde de elementer, der karakteriserer en hjemstavnsbog. Den starter med et kort afsnit om landsbyens geografi og infrastruktur. Herefter følger kortere afsnit om Jordsand, kirken og bondesamfundet i især 1700-tallet, lidt befolkningstal fra de sidste 50 år og et afsnit om den lokale øvrighed.

Tyngden i bogen ligger imidlertid et helt

Johanne From Clausen - en kunstner fra Broballe på Als

Af Katrine Kampe

FARVER, LYS OG SANSNINGER i naturen rummer en udtømmelig verden, som kunstneren Johanne From Clausen arbejdede med at fastholde i kunstnerisk form. Hun fandt sine motiver lige udenfor døren: I haven, langs grøftekanten, i stalden og blandt sin omgangskreds, når hun skildrede mennesker. Hendes motivkreds var snæver, men intensiteten i malerierne var mangfoldig. I sine tidlige arbejder var hun optaget af en mørk palet, og hun byggede malerierne op med en grov pensel, der fastgjorde farverne i store felter.

Senere drev hun farverne op i lyset og arbejdede med en impressionistisk malestil, hvor penselsarbejdet er kendetegnet ved små dubbende strøg, som får malerierne til at virke lysfyldte og nær sanseligt intense som en fastfrysning af et oplevet øjeblik. Malerierne er præget af en stærk naturlig tone skabt af en begavet kolorist og naturfortolker.

Johanne From Clausen arbejdede med tegning og grafik men var først

og fremmest maler. Hun blev født i 1932 og voksede op på en gård i Broballe på Als. Hun indledte sit voksenliv efter datidens traditionelle forventning til en ung kvinde, først som hus-hjælp hjemme, siden som tjenestepige på en gård i Sønderjylland, og til sidst fik hun plads hos en familie i København.

Imidlertid var Johanne From Clausen tidligt sporet ind på en anden løbebane, idet hun var optaget af at tegne og male. Det spor forfulgte hun. I 1951 blev hun optaget på Kunstindustriskolen for Kvinder i København og søgte optagelse på Akademiet for de Skønne Kunster i København samme år, men blev først optaget i 1952, hvor hun gik hos professor Kræsten Iversen (1886-1955), senere hos professor Aksel Jørgensen (1883-1957) og sluttede hos professor Niels Lergaard (1893-1982).

Johanne From Clausen debuterede i 1956, og årene frem til sin død i 2013 udstillede hun hvert år (med enkelte undtagelser) først i København og fra 1962 i Sønderjylland. I 1970, hvor kunstnersammenslutningen Grænse-landsudstillingen dannedes, blev Johanne From Clausen medlem, og hun udstillede årligt sammen med denne kunstnerkreds.

Johanne From Clausen boede i København i næsten 20 år, hvorefter hun flyttede tilbage til Sønderjylland og indrettede familiens aftægtsbolig til en permanent bolig med atelier.

Johanne From Clausen havde maleriet som sit arbejdsfelt og kunne ikke forene denne passion med mand og børn. Derfor valgte hun en tilværelse alene med maleriet i fokus og fik også tid til at studere italiensk, meditation, kunsthistorie og litteratur.

Foto: Bente Sonne.

12. mar. - 17. maj Arkæologi Haderslev
'Det sidste skud' - En udstilling om den 9. april 1940 i ord, billeder og genstande.
- Fra 15. mar. Kulturhistorie Aabenraa
'Ude godt, hjemme bedst - det globaliserede kaptajns-hjem' - Ny permanent udstilling.
19. apr. - 31. maj 'Store hænder bygger små skibe' - Modelskibsudstilling.
1. apr. - 31. okt. Oldemorstoft, Bov
'Malkemaskinens udvikling - fra de vilde forsøg til de kendte modeller'.
28. mar. - 13. sep. Kunstmuseet Brundlund Slot
'Nolde, Clausen og Eckersberg - alt du skal vide om sønderjysk kunst'.
29. mar. - 15. maj Sønderborg Slot
'Martin Qvist 1935-2008' - Udstilling med bl.a. akvareller.
- Fra 30. maj Kulturhistorie Tønder
'Tønders guldsmede i 1900-tallet'.
30. mar. - 23. dec. Drøhses Hus, Tønder
'Ro, afstresning og fordybelse' - Håndarbejde som terapi.
30. mar. - 23. dec. 'Hvad æsken gemte ...' - Københavnerfruen Ella Lofts (1885-1978) kniplingsssamling.
9. maj - 18. okt. Kunstmuseet i Tønder
'Surrealisme og surrealitet' - Fællestitel for tre udstillinger: Egoid, Teater og Enigma.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 123

andet sted, artikler der tidsmæssigt overvejende beskæftiger sig med midten af det tyvende århundrede, men med enkelte afstikkere bag ud i tid, som når Inger Lauridsen skriver om byens kniplingsproduktion. Emnemæssigt er fokus på de erhverv, der ikke længere findes i Hjerpsted, og et landbrug, som heller ikke længere er som i landbrugets storhedstid. I den forstand er bogens egentlige tema i udpræget grad tab, tab af steder og mennesker, men uden den nostalgiske tone, som man kan finde i mange hjemstavnsbøger.

Går man tættere på, så er omdrejningspunktet helt konkrete mennesker, som levede og lever livet i Hjerpsted, hvad enten de lukkede og slukkede en række erhverv eller drev et landbrug. Den tyske historiker Jutta Faehndrich har bl.a. karakteriseret hjemstavnsbogen som fyldt med informationer om de enkelte familier, deres ejendomme, historie, liv og død, så hjemstavnsbogen i den forstand også er en familiehistorie- og til tider stambog. Beskrivelsen passer til bogen om Hjerpsted, hvor Inger Lauridsen tydeligvis har gjort et stort stykke arbejde for at beskrive det levede liv og menneskene bag de enkelte gårde og erhverv.

Resultatet er blevet en fin og velskrevet hjemstavnsbog, der indskrives sig i det levede liv i Hjerpsted anno 2014. kf

Marsken ved Tønder

Lorens Hansen: *'Marsken ved Tønder. Digebygning og afvanding'*. Privat udgivelse 2014. 212 sider, ill. Pris: 125 kr.

Tøndermarsken er kendetegnet ved det vide udsyn over store flade arealer med spredt bebyggelse og sparsom trævækst. Vandet har altid spillet en afgørende rolle for livet i området. Højvande med tilbagevendende stormfloder har gjort livet usikkert for beboerne. Det første havdige blev opført i 1556. Men også ferskvandet i Vidåsystemet, der afvander en stor del af Sønderjylland, har udgjort en trussel. Ældre fotografier viser, hvorledes Tønder i vinterhalvåret var omgivet af store oversvømmede arealer, ligesom de mange engmøller er et tilbagevendende motiv på gamle billeder.

I 1925 vedtog den danske rigsdag en lov om afvanding af marsken. Det lokale digelag, sammensat af jordejerne, skulle stå som bygherre og efterfølgende være ansvarlig for drift og vedligeholdelse af anlæggene. Staten skulle yde tilskud til anlægsarbejderne, der kom til at indgå som et led i egnsudviklingen efter Genforeningen.

Det storstilede projekt kom til at strække sig over årene 1926-1934. De samlede udgifter løb op i 6.250.000 kr. Adskillige entreprenørfirmaer var involveret i arbejdet. Mange mennesker - og maskiner - var i sving. Da arbejdet var slut, var landskabet og hermed livsbetingelserne i Tøndermarsken forvandlet. Åløb var nygrave og uddybede. Ådiger anlagt for at forhindre årlige oversvømmelser fra de høje-religgende områder mod øst. Effektive - og kønne - pumpestationer rejste sig i landskabet. Kanaler var udlagt med henblik på afvanding såvel som vandforsyning for kreaturerne om sommeren. Jernbanebroer var forstærkede. Nye markvejsbroer opført.

Teksten giver et godt indblik i den store menneskelige indsats, det har kostet, at gøre Tøndermarsken til et godt sted at bo.

Det stykke arbejde, Lorens Hansen har udført med den foreliggende bog, forekommer også imponerende. Som tidligere forstander for Statens Marskforsøg i Højer og mangeårig repræsentant for Landbrugsministeriet i Digelagets bestyrelse har han de grundlæggende kompetencer på plads, men der ligger et stort arbejde i gennemgangen af relevante arkivalier og foreliggende litteratur suppleret med studier i marken. Ydermere er der tale om en privat udgivelse.

Den lægger ud med en geologisk og historisk oversigt, hvorefter samtlige vandbygningsanlæg i Tøndermarsken gennemgås minutløst: Diger, pumpestationer, engmøller, kanaler. Med Snæbelprojektet (2007) føres udviklingen op til nyeste tid. Ledende skikkelser i arbejdet portrætteres.

Bogen er glimrende illustreret med gamle og nye fotografier samt kortskitser. Til slut et resumé på tysk. Et flot stykke arbejde.

Britta Barsfeldt

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Løgumkloster Højskole 1960-2014

Af Elsemarie Dam-Jensen

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE gik konkurs i juni 2014. Det var den seneste af syv sønderjyske højskolelukninger inden for de sidste ca. 25 år.

Rækken omfatter - foruden de gamle skoler Hoptrup og Danebod - skoler, der alle blev etableret i slutningen af 1900-tallet: Forskningshøjskolen i Haderslev, Uge Folkehøjskole, Kvindehøjskolen i Visby og Højskolen Strand, Sønderborg.

Der er stadig syv højskoler tilbage, men antallet af sønderjyske højskoler er halveret på ca. 25 år.

På landsplan er antallet af højskoler reduceret med en tredjedel siden 1994 (1994: 107 skoler, 2014: 68 skoler).

Fleere faktorer har været medvirkende: De unges ændrede vaner, højskoleophold erstattes ofte med rejser til fjerne verdensdele, faldende ungdomsårgange og ændrede tilskudsregler, der gør det sværere, at få økonomien til at hænge sammen på mange skoler. Desuden foretrækker mange unge at gå på højskole tæt på de større byer. Alle disse faktorer har været og er en udfordring også for de sønderjyske højskoler.

Men hvad var Løgumkloster Højskole for et sted?

Skolen blev oprettet i 1960 samtidig med etableringen af Løgumkloster Refugium. Initiativtagerne var en kreds af sønderjyder og folk fra andre dele af landet, som ønskede at skabe en skole med afsæt i både det nationale og det kirkelige. Det særlige var, at man her arbejdede på tværs af grupperingerne i Folkekirken, idet der var folk både fra Indre Mission og fra grundtvigske kredse med. Lokalt var det især Løgumklostrets daværende markante sognepræst Anders Bork Hansen, der var ankermand i arbejdet, samt den tidligere Askovforstander J. Th. Arnfred.

Den 3. november 1960 startede det første elevhold under meget interimistiske forhold på refugiet. Den officielle indvielse fandt først sted i juni 1962. Det, der blev Løgumkloster Højskoles særlige kendetegn, var de korte kurser med fokus på litteratur, musik, historie, kunst og emner med relation til kirke og kristendom. Skolen indgik i det, som i hele Danmark betegnes som 'Løgumklostermiljøet', dvs. de mange institutioner, som er opstået omkring Klosterkirken og i kølvandet på refugium og højskole: Løgumkloster Kirkemusikskole, Præstehøjskolen (i dag Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter), Frederik IX's klokkespil og Museet Holmen. Det samspil og den synergieffekt, der er og har været mellem disse institutioner, bliver selvfølgelig berørt af, at et af 'hjulene' nu mangler. Derfor er der også kræfter i gang for at genskabe højskolen. Den kommende tid vil vise, om det kan lykkes.

Foto: Museum Sønderjylland, Kulturhistorie Tønder.